

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Вивчення молодшими школярами
природничої освітньої галузі
засобами усної народної творчості**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи
Черняк Валерія Василівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Шевчук К.Д.**

***До захисту допущено
на засіданні кафедри***

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

АНОТАЦІЯ

Черняк В.В. Вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі засобами усної народної творчості. – Рукопис. Кваліфікаційна робота з здобуття ОР «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т. імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 93с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню використання засобів усної народної творчості у процесі вивчення природничої освітньої галузі молодшими школярами. У першому розділі аналізується наукова література щодо інтеграції фольклорних елементів у навчальний процес початкової школи, розглядаються психолого-педагогічні аспекти впливу народної творчості на розвиток дітей та освітній потенціал фольклору у формуванні природничих знань. У другому розділі увага зосереджена на особливостях застосування народної творчості в навчанні природничої освітньої галузі. Представлене констатувальне дослідження використання вчителями початкових класів засобів усної народної творчості при ознайомленні учнів з природою. Розглядається вивчення паремій та народного календаря, що сприяє кращому розумінню природних циклів та явищ, а також формує екологічну свідомість у дітей.

Ключові слова: усна народна творчість, природнича освітня галузь, молодші школярі, паремії, народний календар, фольклор.

ABSTRACT

Chernyak V. V. study of natural education by Primary School students by means of oral folk art. – The manuscript. Qualification work for obtaining the ROC "master" in specialty 013 primary education. Chernivtsi National University. Yuri Fedkovich University. Chernivtsi, 2024. 93P.

The qualification work is devoted to the study of the use of oral folk art tools in the process of studying Natural Science Education by younger schoolchildren. The first chapter analyzes the scientific literature on the integration of folklore elements into the educational process of primary schools, examines the psychological and pedagogical aspects of the influence of folk art on the development of children and the educational potential of folklore in the formation of natural knowledge. In the second chapter, attention is focused on the peculiarities of using folk art in teaching Natural Science Education. A ascertaining study of the use of oral folk art by primary school teachers in familiarizing students with nature is presented. The study of paremia and the national calendar, which contributes to a better understanding of Natural Cycles and phenomena, also forms environmental consciousness in children, is considered.

Key words: oral folk art, natural Education, Primary School students, paremia, folk calendar, folklore.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.В. Черняк

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	8
ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ	8
1.1. Аналіз наукової літератури щодо використання усної народної творчості в освітньому процесі початкової школи	8
1.2. Психолого-педагогічні аспекти впливу усної народної творчості на розвиток молодших школярів	19
1.3. Освітній потенціал усної народної творчості у формуванні природничих знань молодших школярів.....	31
Висновки до першого розділу	37
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ.....	39
2.1. Констатувальне дослідження використання вчителями початкових класів в процесі вивчення природничої освітньої галузі засобів усної народної творчості	39
2.2. Вивчення учнями початкових класів паремічного матеріалу	48
2.3. Специфіка вивчення молодими школярами народного календаря.....	63
Висновки до другого розділу	72
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Наукові дослідження та багатовіковий досвід переконливо свідчать, що українська школа є дійсно національною тоді, коли базується на українській етнопедагогіці, національній системі виховання особистості та використовує народні чесноти, християнські моральні норми й гармонію родинного, громадського та шкільного виховання як основний орієнтир. Провідні українські педагоги, такі як І. Бажанський, Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, А. Волошин, Ю. Дзерович, П. Холодний, С. Русова, В. Сухомлинський та інші, вважали, що оптимальне функціонування української національної школи можливе за умов міцної етнопедагогічної основи. Життя молодших школярів повинно бути організоване з урахуванням народних традицій у трудовому, родинно-сімейному, морально-естетичному та духовному вихованні.

Вивчення природничої освітньої галузі є важливим компонентом навчального процесу в початковій школі, оскільки воно сприяє формуванню в учнів базових знань про навколишній світ, природу, її явища та закономірності. Особливо важливим є підхід, який враховує вікові особливості молодших школярів, їхнє сприйняття та емоційний розвиток. Один із ефективних засобів активізації пізнавальної діяльності молодших школярів – використання усної народної творчості, яка багатогранно відображає народні знання про природу, її закони та взаємозв'язки.

Усна народна творчість, як частина культурної спадщини, має велике виховне значення і є цінним джерелом етнопедагогіки. Казки, прислів'я, легенди, народні пісні та загадки, що містять у собі елементи природничих знань, можуть стати потужним інструментом для інтеграції наукових понять у доступній та цікавій формі для дітей молодшого шкільного віку. За допомогою цих засобів учителі можуть зробити процес навчання більш захопливим та зрозумілим,

сприяючи глибшому розумінню природних явищ та формуванню емоційної культури школярів.

Стан дослідження проблеми. Можливість використання українського фольклору була предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, М. Кучинський, Г. Мільченко, М. Лановик, Л. Осадченко вивчали різні аспекти використання українського фольклору в початковій школі. П. Чубинський, Б. Грінченко, І. Манжура, М. Носик та І. Франко зробили значний внесок у збирання фольклорних матеріалів і створення хрестоматій з усної народної творчості. Також В. Скіпакевич, І. Вікторенко і Т. Конькова досліджували проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів за допомогою українського фольклору, пропонуючи нові технології вивчення малих фольклорних жанрів та методики їх викладання. На сучасному етапі багато дослідників, таких як М. Стельмахович, О. Любар, Ю. Руденко, П. Ігнатенко, Н. Сивачук, В. Стрілько, К. Чорна, Д. Федоренко та інші, активно працюють над проблемою відродження національної культури та шляхами її впровадження в загальноосвітній школі.

Отже, дослідження особливостей вивчення природничої освітньої галузі засобами усної народної творчості є актуальним завданням, яке передбачає не лише підвищення якості знань учнів, але й формування у них ціннісного ставлення до природи, розвиток образного мислення та виховання любові до рідної культури і традицій. Тому темою дослідження обрано – *«Вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі засобами усної народної творчості»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження тісно пов'язане з науково-дослідною роботою кафедри, яка займається вивченням «Теоретико-методологічних засад педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів».

Об'єкт дослідження: вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі засобом усної народної творчості.

Предмет дослідження: особливості вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі засобом усної народної творчості.

Мета дослідження: визначити та обґрунтувати особливості вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі засобом усної народної творчості.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу щодо використання усної народної творчості в освітньому процесі початкової школи.
2. Розглянути психолого-педагогічні аспекти впливу усної народної творчості на розвиток молодших школярів.
3. Визначити освітній потенціал усної народної творчості у формуванні природничих знань молодших школярів.
4. Обґрунтувати особливості вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі засобом усної народної творчості.

У роботі було використано **методи дослідження**, які сприяли розкриттю теми та досягненню поставлених цілей: *аналіз наукової літератури* – дослідження наукових джерел з педагогіки, психології, фольклору та методики навчання, щоб виявити теоретичні підходи до використання усної народної творчості в освітньому процесі; *порівняльний аналіз* – зіставлення різних підходів до використання народознавчих матеріалів у навчанні природничих дисциплін, а також досвіду їхнього впровадження в початковій школі; *опитування та анкетування* – методи збору інформації у вчителів початкової школи щодо використання фольклорних елементів під час вивчення природничої освітньої галузі; *метод узагальнення* – узагальнення результатів констатувального експерименту для формулювання висновків щодо ефективності використання усної народної творчості у вивченні природничої освітньої галузі.

Теоретичне значення результатів дослідження. Визначено особливості використання усної народної творчості, зокрема казок, прислів'їв, легенд, загадок, народного календаря у навчанні природничої освітньої галузі, що сприяє розвитку міждисциплінарних зв'язків та збалансованого розвитку особистості учнів.

Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що отримані висновки та рекомендації можуть бути безпосередньо використані в освітньому процесі початкової школи для покращення методики викладання природничої освітньої галузі. Зокрема, запропоновані підходи до інтеграції усної народної творчості сприяють створенню більш цікавого, емоційно насиченого та пізнавально активного навчального середовища для молодших школярів.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

1.1. Аналіз наукової літератури щодо використання усної народної творчості в освітньому процесі початкової школи

Народознавчий підхід в освітньому процесі початкової школи сприяє формуванню загальнолюдських моральних цінностей та готовності дотримуватися батьківських настанов. Використання досвіду, накопиченого попередніми поколіннями, дозволяє впроваджувати в освітній процес усе цінне з народної мудрості та активно залучати учнів до освоєння культурної спадщини свого народу. Адже дитина, яка не має змоги опиратися на досвід людства, не може повноцінно розвиватися. Фольклор виступає засобом збереження та передачі соціально-ціннісного досвіду старших поколінь.

Народ і виховання є взаємопов'язаними поняттями, які неможливо розглядати окремо. Протягом історії кожен народ передає свій досвід, духовне багатство й культурну спадщину від старших поколінь до молодших. Народознавство, як наука про життя, звичаї, обряди та духовну творчість народу, визнане у всьому світі.

Українське народознавство досліджує культуру, побут, походження, розселення, національні традиції та обряди українського народу. У широкому сенсі, народознавство охоплює сукупність знань про народ, його національну духовність, культуру, історію, а також досягнення народного мистецтва, які відображають багатогранність життя української нації [15, с. 36].

Однією з ключових особливостей сучасної освітньої системи є посилена увага до народознавства, яке знаходить своє відображення в рідній мові, фольклорі, народних звичаях та іграх. Інтеграція народознавства в навчально-виховний процес початкової школи сприяє пробудженню у школярів

національної свідомості, гордості за свою історію, культуру та родинні корені. Це допоможе кожному учневі сформувати народне світосприйняття, засвоїти загальнолюдські моральні цінності та готовність продовжувати традиції своїх предків.

Національна спрямованість освітнього процесу в початковій школі має стати одним з важливих факторів, що визначає невіддільність освіти від національного підґрунтя. Це передбачає органічне поєднання навчання з національною історією, народними традиціями, а також збереження і примноження культури українського народу [25, с. 82].

Народознавство відіграє важливу роль у реалізації низки соціальних і навчально-виховних функцій. Воно, як і весь зміст навчання та виховання в школі, повинно сприяти національно-культурному відродженню та розвитку нашої держави. Загальноприйнятою є думка, що без використання у навчально-виховному процесі багатства історичного досвіду народу неможливо прищепити учням високу духовність. Академік М. Стельмахович зазначає, що вивчення народознавства у школі – це не тимчасова «мода» чи чергова «компанія», а життєво необхідний елемент виховання та розвитку. Відокремлення освіти і виховання від рідної мови та національної культури призводить до формування людей «без роду й племені», які приховують своє незнання за атестатами та дипломами [59, с. 70].

У педагогіці початкової школи вивчення українського народознавства означає впровадження в освітній процес ідей, почуттів та прагнень рідного народу через засоби народної педагогіки. Це передбачає ознайомлення учнів з народними звичаями та традиціями, усною народною творчістю й дитячим фольклором.

Оволодіння народознавством у початкових класах сприяє інтеграції молодших школярів у соціальне життя, родинний і громадський побут, а також у культурну й виробничу сфери свого народу. Народознавство стає дієвим

інструментом для утвердження в учнів громадських почуттів, формування української національної гордості та людської гідності. Воно сприяє вихованню відповідальності за долю незалежної України, готовності захищати її незалежність і проявляти шанобливе ставлення до державних символів. Завдяки цьому формується покоління національно свідомих громадян, які гордяться історією, культурою та мовою українського народу [36, с. 114].

Увага вчителів, батьків, учнів та громадськості до вивчення народознавства має велике виховне, пізнавальне, освітнє і розвивальне значення, яке також є важливим для держави. Не буде перебільшенням стверджувати, що справжнє національне виховання молодших школярів неможливе без народознавства. Дитина повинна постійно перебувати під впливом матеріальної та духовної культури свого народу. Це є необхідною умовою для всебічного розвитку її природних здібностей, виявлення та формування етнопсихологічних особливостей і розвитку потенціалу.

Усна народна творчість відображає народне розуміння природних явищ і містить практичні поради щодо поведінки людей, їхньої праці, збереження здоров'я тощо. Народні прислів'я, приказки, загадки, пісні, казки, легенди й перекази акумулюють і передають усе найцінніше для майбутніх поколінь. Коли молодші школярі використовують у своїй мові прислів'я та приказки, вони вчаться чітко, лаконічно та виразно висловлювати свої думки й почуття, збагачуючи мову інтонаційними відтінками. Це розвиває їхнє вміння творчо застосовувати слово, образно описувати предмети та давати їм яскраві характеристики [3, с. 105].

Через усну народну творчість діти пізнають красу навколишнього світу та внутрішній світ свого народу. Це стає особливо важливим для формування національної свідомості та естетичного виховання молодших школярів.

Використання народного фольклору на уроках значно активізує пізнавальну діяльність учнів і підтримує їхній сталий інтерес до навчання. Тому

важливо, щоб учитель з перших днів навчання дітей активно залучав фольклорний матеріал у свої бесіди та уроки. Усна народна творчість повинна зайняти важливе місце в освітньому процесі початкової школи, адже народні загадки, прислів'я, приказки, дитячі пісні, казки, легенди й перекази пробуджують уяву дітей, стимулюють їхнє мислення та сприяють розширенню й збагаченню їхніх знань [15, с. 36].

Наприкінці XVIII століття глибоке знання духовної культури українського народу дозволило письменнику І.П. Котляревському на сторінках своїх творів розкрити низку важливих аспектів моральності. І.П. Котляревський активно брав участь у народних зібраннях та розвагах, записував фольклорні твори, досліджував побут, звичаї, обряди та повір'я українців. Завдяки цьому він здобув глибокі знання про свій народ [31].

Величезну роль народної мудрості, втіленої у фольклорі, відзначав учений-педагог, письменник і історик О.В. Духнович. Він першим широко представив український фольклор у шкільних підручниках, букварях, книгах і календарях для народного читання. На думку Духновича, важливим засобом виховання молоді в дусі народності має бути також народна пісня, яка пробуджує та розвиває любов до рідного краю [23, с. 66].

М. Стельмахович приділив особливу увагу побутуванню в дитячому середовищі лічилок, дражнилок, мирилок та скоромовок, досліджуючи їх у контексті етнопедагогіки [59]. К.Д. Ушинський також рекомендував знайомити дітей з фольклорними творами, оскільки вони допомагають глибше зрозуміти різні аспекти народного життя та є важливим джерелом моральних цінностей. Він високо оцінював значення народних приказок у вихованні молодого покоління, зазначаючи, що в них, як у дзеркалі, відображаються всі сторони життя народу: побутова, сімейна, трудова, суспільна, а також його потреби, звички, ставлення до природи, людей та явищ життя [65].

Фольклор є невичерпним джерелом пізнання історії рідного народу, зберігачем його духовності, національного характеру та світогляду, а також важливим засобом народної педагогіки, що впливає на формування підростаючих поколінь. У фольклорних творах відображено всі етапи становлення національної свідомості, самосвідомості, патріотизму та гуманних якостей молоді. Національні ідеї та цінності, що розвивалися протягом століть, закріплювалися у високохудожній формі через різні жанри усної народної творчості. У поєднанні з етнографічними традиціями, календарно-обрядовими звичаями, фольклорні твори демонструють унікальну систему духовності та практичного життєвого досвіду народу [60, с. 146].

Казки, пісні, думи, балади та інші жанри фольклору відображають національні духовні цінності й самобутність української психології. Для кожної дитини фольклор її народу є важливою й унікальною школою національного світосприйняття. Цей процес починається з перших місяців життя, з колискових пісень, і поступово допомагає дитині усвідомити себе як представника своєї нації. Фольклор виконує роль своєрідної духовної школи, засоби якої мають незамінний вплив на емоції, почуття та свідомість дитини.

На думку дослідників усної народної творчості, дитячий фольклор включає як твори, створені самими дітьми, так і ті, які були складені дорослими для дітей. Дитячий фольклор можна поділити на три основні групи:

1. Твори, створені дорослими спеціально для дітей;
2. Твори, які перейшли в дитячий фольклор із загального фольклорного доробку;
3. Твори, створені самими дітьми [54, с. 99].

Малі жанри фольклору, що виникли у дитячому середовищі, дослідники називають дитячою пареміографією. До таких жанрів належать скоромовки, лічилки, дражнилки, мирилки, заклички та інші.

Методика початкового навчання не передбачає окремих уроків для опрацювання малих фольклорних жанрів, таких як загадки, скоромовки, лічилки

та прислів'я. Ці жанри вводяться в структуру уроку як допоміжний матеріал, що відіграє важливу роль у розвитку мовлення молодших школярів.

Загадки, лічилки, мирилки та прислів'я не тільки урізноманітнюють навчально-виховний процес, але й сприяють формуванню основ правильного мовлення. Вони вносять ігрові елементи до навчання, що є психологічно виправданим у роботі з дітьми молодшого шкільного віку [68, с. 45].

Прислів'я та приказки є справжньою енциклопедією життя народу, в яких відображені всі аспекти побуту та взаємовідносин між людьми. Народна мудрість охоплює широкий спектр життєвих питань, на які народ знаходив відповіді у своїх прислів'ях. Ідейно-тематичний діапазон прислів'їв настільки багатий і різноманітний, як і саме життя – особисте, родинне та громадське в його історичному розвитку [6, с. 175].

Науковці зазначають, що фольклор слід вивчати не лише як сукупність видів і жанрів, але як відображення життя народу від найдавніших часів до сьогодення, як цілісний світ духовних, матеріальних і практичних досягнень людини.

Український народ володіє багатим досвідом навчання і виховання підростаючого покоління, який базується на народознавчому підході. Незважаючи на складні історичні умови, духовна спадщина нашого народу збереглася і продовжує виконувати важливу роль у розвитку дітей, формуванні їхніх розумових здібностей та моральних якостей [15, с. 44].

Видатні педагоги різних епох надавали великого значення народній педагогіці. Василь Олександрович Сухомлинський радив використовувати фольклор як могутній виховний засіб, що відкриває перед дітьми народні ідеали та прагнення. Він підкреслював, що «народ є життєдайним, вічним джерелом педагогічної мудрості, і без постійного духовного спілкування з дітьми ми не могли б успішно навчати та виховувати молоде покоління». В. Сухомлинський широко застосовував у своїй педагогічній діяльності казки, оповідання, приказки

та прислів'я, пісні, народні традиції та обряди, наголошуючи на їхній важливості для духовного зростання молоді. У своїй праці «Серце віддаю дітям» він підкреслював роль етнопедагогіки і зазначав, що школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культи: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова [61].

Г. Ващенко радив інтегрувати народну мудрість у шкільний процес, акцентуючи на вихованні через приклади з фольклору – історії про сміливість, працьовитість та справедливість [9].

О. Дрейч рекомендував використовувати народні прикмети, легенди та перекази для пояснення природних явищ, що розвиває в учнів розуміння природних закономірностей і збагачує екологічну свідомість [21, с. 19].

Дійсно, усна народна творчість є невичерпним джерелом для виховання та навчання підростаючого покоління. Вона відображає життя народу, його історію, мову та народну мудрість. Через усну народну творчість молодші школярі отримують перші уявлення про культуру та побут свого народу, що сприяє формуванню почуттів і якостей, які стають основою їхнього подальшого життя. Залучення до народної культури очищує дитячу душу, пробуджує доброту та любов до навколишнього світу, в якому, на жаль, все ще багато жорстокості, зла і ненависті.

Видатні українські письменники, такі як Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Іван Франко та Леся Українка, високо цінували усну народну творчість і радили використовувати її як важливий засіб виховання майбутніх поколінь.

Скарбниця усної народної творчості неймовірно багата. Вона являє собою багатотомну усну енциклопедію навчання та виховання, наймудріший підручник, створений протягом століть, відшліфований і перевірений досвідом мільйонів людей і багатьох поколінь. Це своєрідна батьківська та материнська школа, перший «університет» у житті дитини. Дидактичні принципи усної

народної творчості не були штучно вигадані – вони виникли природно, як відповідь на реальні життєві потреби, і з часом закріпилися в народній мудрості.

Одним із найпопулярніших жанрів усної народної творчості, який захоплює дитячі серця і відкриває світ людської уяви, є казка. Вона гармонійно поєднує реальне і вигадане, даруючи дитині красу народного слова, наповненого мудрістю, добротою та оптимізмом. Народна казка для дітей так само необхідна, як щоденний хліб, що ніколи не втрачає своєї цінності.

Казка, яка так природно проникає в душу дитини, сприяє її навчанню та самовдосконаленню. Вона допомагає дитині переносити у реальний світ вигадані дива, де долаються будь-які труднощі, страхи та негативні емоції.

Казковий світ має магічний вплив на дитину, приваблюючи її своїми таємницями та чудесами. Діти із захопленням мандрують у цьому уявному світі, активно взаємодіють із ним, творчо змінюють і трансформують його. За допомогою казок вони набувають знань про навколишній світ, стосунки між людьми та труднощі, які зустрічаються в житті. Казки навчають знаходити вихід зі складних ситуацій, вірити в силу добра, любові, справедливості та краси. Учні дуже люблять казки, тому що через них компенсується недостатність дій у реальному житті, і вони мають можливість реалізувати свій творчий потенціал [4, с. 365].

Казка є важливим помічником у розумовій діяльності учня, і це можна простежити на різних етапах засвоєння програмного матеріалу. К.Д. Ушинський назвав казку «дверима, через які проходить усе, що входить у душу людини із зовнішнього світу». Під час роботи з казкою учні мають можливість оживити навчальний матеріал, доповнити його новою інформацією та «зануритися» в нього [15, с. 91].

Казка, як унікальний жанр народної та літературної творчості, посідає значне місце у фольклорі всіх народів світу. Н. Поліщук відзначав, що «казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у такі далекі часи,

яких не досягає жодна людська історія». Казка є невід'ємною частиною народної педагогіки, оскільки сприяє розвитку уяви, мислення та моральних якостей дитини [49, с.18].

Дуже влучними є слова С. Русової: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу. Воно, через пошану до інших народів, виховуватиме в дітях повагу до інших націй і тим самим приведе нас до широкого єднання та світового порозуміння між народами і націями» [50, с. 117]. С. Русова наголошувала, що діти з раннього віку мають долучатися до національної культури через фольклор, щоб формувати в них національну свідомість і моральні цінності. Вона закликала використовувати народні пісні, казки та прислів'я для розвитку творчих здібностей дітей і їхнього естетичного смаку [50, с. 169].

Таким чином, казка у навчальному процесі сприяє розвитку дитячої уяви, уваги, пам'яті та мислення, що допомагає молодшим школярам ефективно оволодівати навчальним матеріалом.

Прислів'я та приказки, які є одними з найцінніших скарбів усної народної творчості, представляють собою короткі, влучні вислови, що в художній формі узагальнюють різні життєві явища. Вони відображають колективну пам'ять народу, являючи собою підсумки з багатого життєвого досвіду. Загалом, прислів'я та приказки можуть розглядатися як своєрідний звід правил, за якими людина має керуватися у повсякденному житті. Вони є своєрідним кодексом моральної поведінки, де кожен може знайти пораду, підтримку або осуд [48, с. 33].

Здавна ці жанри народної творчості виконували важливу педагогічну роль, слугуючи засобом виховання та навчання. У прислів'ях і приказках міститься багато практичного та освітнього матеріалу, життєвих порад. Основна мета

народної дидактики, як і традиційної, полягає у вихованні дитини вдумливою, допитливою і творчою. Народна педагогіка розглядає мудрість як найвищий рівень розвитку здатності мислити, аналізувати та робити виважені висновки. Робота з прислів'ями та приказками може бути ефективно використана як елемент уроку в будь-якому навчальному предметі, сприяючи розвитку критичного мислення та моральних якостей учнів.

Загадки мають багато спільного з прислів'ями та приказками, адже їхній зміст також базується на спостереженнях за природою та побутом. Вони вирізняються чіткістю викладу й стилістичною гармонією. Особлива специфіка загадок полягає в тому, що в них алегорично зашифрований якийсь предмет або явище, яке потрібно відгадати. Це вимагає від учня вміння зіставляти явища життя, виявляючи їхні подібності або спорідненість. Розгадування загадки вимагає не лише певної суми знань, а й спостережливості, кмітливості та здатності співвідносити конкретне з абстрактним [12, с. 18].

Загадки відображають народні погляди на природу, навколишній світ і мораль, являючи собою справжні «золоті зерна» народної мудрості. Вони загострюють мислення та увагу дітей, виступаючи потужним засобом розвитку інтелекту. Мудрість загадок, як і мудрість народу, що їх створив, робить їх невід'ємною частиною практичної педагогіки. Вони адаптовані до різних інтелектуальних можливостей і потреб дитини на кожному етапі її розвитку. Розгадуючи загадки, учень не тільки збагачується розумовими знаннями, але й розвиває позитивні емоції та почуття.

Робота з жанрами усної народної творчості має проводитися систематично, а не епізодично. Діти повинні полюбити усну народну творчість, адже вона є відмінним помічником у навчанні та відповідає психо-фізіологічним особливостям молодших школярів [17, с. 16].

З покоління в покоління передаються українські народні дитячі ігри. Виховна цінність народної гри полягає в тому, що під час гри діти беруть на себе

певні ролі та виконують ігрові дії, що вимагає від них свідомого дотримання правил і норм поведінки. Це привчає дітей відповідально ставитися до вимог, які до них висуваються, і сприяє розвитку самоконтролю та дисципліни.

Дитячий фольклор є своєрідною «чарівною паличкою», яка допомагає швидше й ефективніше навчити дитину читати, писати і, що важливо, мислити творчо, доводити свої ідеї. Малі жанри народної творчості створюють можливості для вирішення важливого завдання – формування в учнів потреби до розумової праці, інтелектуальної та творчої активності [70, с. 28].

Художні образи та яскравий національний колорит народної мудрості не лише слугують джерелом знань, але й є потужним фактором емоційного впливу на учнів. Вони допомагають глибше усвідомлювати дійсність, сприяють емоційному зануренню в процес навчання і формують виразніші уявлення про навколишній світ.

Якщо вчитель систематично та творчо використовує фольклорні твори у поєднанні з навчальними предметами, починаючи з перших днів навчання, учні поступово вчаться чітко та логічно передавати свої думки. Їхнє мовлення стає виразним, стилістично багатим і грамотно оформленим. Крім того, розширюється їхній читацький інтерес, виховуються естетичні смаки та любов до народної творчості, що пожвавлює і робить освітній процес цікавішим.

Узагальнити дослідження науковців в галузі використання усної народної творчості можна наступним чином [16, с. 10]:

1. Використовувати фольклор для формування національної свідомості та патріотизму.
2. Виховувати через приклади з народної мудрості моральні цінності, такі як чесність, працьовитість, справедливість.
3. Розвивати мислення і мовлення через прислів'я, казки та пісні.
4. Поєднувати народознавчий матеріал із природознавчими знаннями, щоб учні краще розуміли природу і суспільство.

5. Залучати дітей до активної участі у фольклорних обрядах та іграх, що розвиває їхню соціальну активність і творчі здібності.

Ці поради підкреслюють значущість народної творчості в навчанні і вихованні молодших школярів, роблячи навчальний процес не лише пізнавальним, а й емоційно насиченим і практично орієнтованим. Все це підкреслює актуальність і необхідність використання зразків усної народної творчості на уроках у початкових класах. Завдяки фольклорним творам діти не лише опановують мову, а й соціалізуються, набувають умінь взаємодіяти в колективі, вчаться будувати міжособистісні стосунки, відстоювати свою гідність, реагувати на образи та вирішувати конфлікти.

Аналіз наукової літератури щодо використання усної народної творчості в освітньому процесі початкової школи дозволяє зробити кілька важливих висновків. Усна народна творчість є потужним інструментом не тільки для розвитку мовленнєвих навичок учнів, а й для їх соціалізації та формування моральних цінностей. Вона забезпечує емоційний і культурний розвиток дітей, знайомить їх із національною спадщиною та традиціями, що сприяє формуванню національної свідомості й гордості за свій народ.

1.2. Психолого-педагогічні аспекти впливу усної народної творчості на розвиток молодших школярів

Етнічна свідомість дитини починає формуватися в дошкільному та молодшому шкільному віці через участь у сімейних звичаях і обрядах, а також через народну пісню та причетність до народної творчості. У цей період закладаються основи культу рідного дому, сім'ї, рідного міста або села, що є важливою базою для подальшого усвідомлення дитиною своєї приналежності до нації.

Згідно з дослідженнями О. Романової, у молодшому шкільному віці відбувається значне зростання етнічних знань дітей, не лише шляхом повторення, а й через систематизацію інформації, отриманої від дорослих.

Отже, етновиховну діяльність слід активно посилювати саме в молодшому шкільному віці, оскільки в цей період «формується не лише усвідомлення себе як представника певної етнокультурної групи, систематизуються знання про інші народи та їхні культури, але й виробляється ставлення до них, своєрідна «оцінка» та закладаються основи поведінкової моделі у стосунках з власною та іншими етнічними групами» [22, с. 46].

Оскільки розвиток молодшого школяра нерозривно відбувається в умовах освітнього процесу, розглянемо ключові аспекти його організації в контексті використання засобів усної народної творчості.

Доцільними напрямками роботи з використанням усіх жанрів фольклору (казок, легенд, загадок, скоромовок, лічилок, прислів'їв та приказок) у роботі з молодшими школярами на уроках мають бути:

- тренування пам'яті;
- розвиток фонематичного слуху;
- формування самостійності;
- удосконалення образного мислення;
- збагачення словникового запасу;
- підвищення інтересу до навчання;
- тренування уваги;
- розвиток логічного мислення;
- розширення уяви та творчих здібностей [17, с. 34].

Ці напрямки допоможуть ефективніше інтегрувати етновиховні елементи в освітній процес, сприяючи всебічному розвитку учнів.

Серед предметних компетентностей, які повинен опанувати молодший школяр, особливе місце займає загальнокультурна ключова компетенція, що

охоплює розвиток культури особистості у всіх її аспектах. Для реалізації цієї компетенції під час навчання важливо передусім формувати [7]:

- культуру міжособистісних відносин;
- толерантну поведінку;
- моральні якості.

Крім того, учні повинні ознайомлюватися з:

- культурною спадщиною українського народу;
- найвизначнішими досягненнями національної науки та культури;
- ключовими подіями та видатними постатями в історії України.

Як зазначає О. Біда, молодші школярі вчать не лише спостерігати, але й по-справжньому «бачити» і «чути» навколишній світ природи. Вони починають усвідомлювати необхідність уважно придивлятися до світу навколо, помічати дивовижне й загадкове, досліджувати та прагнути змінювати його на краще [47, с. 79].

Засоби етнопедагогіки забезпечують взаємозв'язок і взаємодію між вихованням та навчанням, стимулюючи розвиток усіх здібностей дитини за допомогою таких чинників, як сприйняття, мотивація, усвідомлення нового через поєднання його зі старими народними традиціями, а також повторення обрядової діяльності та творча участь у наукових і рольових діях.

Оскільки у дітей молодшого шкільного віку переважає образне мислення, слід особливу увагу приділяти ігровим методам і прийомам роботи. До ефективних методів належать [24]:

- *Методи аналізу життєвих ситуацій та привчання*: ознайомлення дітей із звичаями та традиціями, пов'язаними з релігійними святами, такими як «Різдвяна зірка», «За тиждень – Великдень».
- *Ігри-драматизації*: наприклад, інсценування обрядів, таких як «Ой на Івана, на Купала».

- *Інсценування казок, народних пісень, ігри-бесіди та ігри-мандрівки*: уявні подорожі в часі, такі як «Запорозька Січ» або «У бабусиній хатині».
- *Екскурсії*: до краєзнавчого музею та визначних місць рідного краю.
- *Ігрові вправи та колективні творчі проекти*: такі як «Рідна пісня колискова», «Нашому роду нема переводу», «Джерело народної мудрості».
- *Практичні акції та творчі конкурси*: наприклад, «Гуцульські соловейки», «Рідний край у дитячих малюнках», а також благодійні заходи, як-от «Різдвяна колядка», «Великодній ярмарок».
- *Мовні ярмарки*, що сприяють розвитку мовлення та культури спілкування.

Ці методи допомагають не лише передавати етнокультурні знання, а й сприяють гармонійному розвитку дітей, формуванню їхньої національної свідомості та творчих здібностей.

Щоб процес використання народознавчого матеріалу на уроках у початковій школі був ефективним, вчителі мають дотримуватись певних взаємопов'язаних педагогічних умов. До таких умов належать [28, с. 180]:

- *Добір матеріалу*. Народознавчий матеріал має відповідати критеріям доступності, багатофункціональності, емоційної насиченості та особистої значущості для учнів. Це означає, що він повинен бути зрозумілим для дітей, викликати у них інтерес і емоційний відгук, а також бути корисним у кількох аспектах навчання.
- *Систематичність і цілеспрямованість*. Використання народознавчих елементів має бути постійним і спрямованим на досягнення конкретних навчальних і виховних цілей.
- *Методика врахування вікових особливостей*. Під час розробки методики роботи з народознавчим матеріалом потрібно враховувати вікові особливості молодших школярів, специфіку кожного навчального предмета, а також активність учнів у процесі пізнання.

Основною умовою ефективного використання народознавчого матеріалу є його ретельний добір, який повинен відповідати зазначеним критеріям. Матеріал має бути доступним для розуміння, не перевантаженим деталями, відповідати основному змісту уроку, доповнювати його, роблячи навчання більш конкретним і виразним. Важливо, щоб він був емоційно насиченим і сприяв формуванню позитивного ставлення учнів до рідної природи, культури, традицій, праці та життя загалом.

На важливість єдності емоційного і пізнавального аспектів у навчальній діяльності школярів звертав увагу В. Сухомлинський. Спостерігаючи за розумовою працею молодших учнів протягом багатьох років, він дійшов висновку, що в моменти емоційного піднесення дитяча думка стає особливо ясною, а процес запам'ятовування значно посилюється [38, с. 22]. Він зазначав: «Думка учня початкових класів невід'ємна від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо в процесі сприймання навколишнього світу, – це вимога, що висувається законами дитячого мислення» [61, с. 103].

При доборі народознавчого матеріалу важливим критерієм є також його особистісна значущість для учнів. Ця вимога реалізується через залучення школярів до вибору народознавчого матеріалу для уроку, з урахуванням педагогічної підтримки, що надається вчителем залежно від індивідуальних особливостей кожної дитини. Важливо також брати до уваги пізнавальні інтереси учнів, щоб забезпечити їм можливість отримувати матеріал, який буде не лише цікавим, але й корисним для їхнього розвитку та навчання.

Пізнавальні інтереси молодших школярів відзначаються широким діапазоном, характерним для їхнього віку. Учні часто виявляють зацікавленість історією свого краю, його культурою, прагнуть більше дізнатися про традиції, звичаї, обряди та життя людей у своїй місцевості. Врахування цих інтересів і їхнє співвідношення зі змістом навчальної програми дозволяє вчителю обрати оптимальні моменти для використання народознавчого матеріалу під час уроків,

а що залишити для позакласної роботи. Завдяки такій організації пізнавальної діяльності учнів народознавчі відомості набувають для них особистісної значущості та краще засвоюються [42].

Ефективність цього процесу значно підвищується, якщо народознавчий матеріал використовується систематично та цілеспрямовано, з урахуванням його багатофункціональності. Систематичність забезпечується регулярним застосуванням народознавчих елементів на уроках, причому вони повинні бути не уривчастими та розрізненими, а впорядкованими в логічно завершену систему. Учитель, починаючи навчальний рік, має чітко визначити обсяг народознавчих знань, які необхідно засвоїти учням протягом року, створюючи послідовну й структуровану програму їхнього опрацювання.

Цілеспрямованість процесу використання народознавчого матеріалу передбачає його підпорядкування основним цілям уроку. Важливо враховувати багатофункціональність народознавчих відомостей, що зумовлена їхнім змістом та різноплановим пізнавально-виховним навантаженням. Народознавчий матеріал може слугувати для ілюстрації та конкретизації основного програмового матеріалу, актуалізації знань і чуттєвого досвіду учнів, викликання інтересу до нової теми, перевірки засвоєння знань і вмінь учнів, а також для закріплення та поглиблення вивченого матеріалу. Він також допомагає розвивати самостійність школярів, підвищувати їх активність і зміцнювати зв'язок навчання з реальним життям [46, с. 113].

Народознавчий матеріал, окрім навчальної функції, виконує також виховну та розвивальну функції. Він сприяє вихованню в учнів любові до рідного краю, формуванню відповідального й гуманного ставлення до природи та праці людей. Розвивальна функція народознавчого матеріалу полягає у стимулюванні психічних процесів, розвитку мовлення та спостережливості учнів, що сприяє їхньому гармонійному інтелектуальному й емоційному розвитку.

Використання народознавчого матеріалу на уроці значною мірою залежить від віку учнів та їхньої обізнаності з ним. У 1-2 класах основна роль у цьому процесі належить вчителю: він підбирає матеріал, сам його розповідає або зачитує учням цікаві відомості. Зі зростанням дітей їхня активність у цьому процесі повинна збільшуватися. Учитель може доручати учням 3-4 класів самостійно добирати цікавий народознавчий матеріал до теми уроку та виступати з короткими повідомленнями перед класом. Важливо також залучати дітей до створення тематичних альбомів, які можуть слугувати основою для проведення відповідних уроків. Такі завдання, за словами В. Сухомлинського, розвивають творчість, активність і самостійність учнів, а також сприяють формуванню в них стійкого інтересу до вивчення природи, історії та культури рідного краю [38, с. 24].

При доборі народознавчого матеріалу та визначенні методики його використання важливо враховувати особливості пізнавальних процесів молодших школярів. Вони відрізняються високою емоційністю, гостротою відчуттів та тісним зв'язком сприйняття з діями дитини. Тому народознавчий матеріал повинен бути яскравим, цікавим і емоційно насиченим, щоб викликати в учнів емоційний відгук [70, с. 28].

Оскільки у молодшому шкільному віці переважає діяльність першої сигнальної системи, учні мають краще розвинену наочно-образну пам'ять. Це означає, що вчителю слід віддавати перевагу конкретним фактам і зразкам народознавчого матеріалу, які дитина зможе легко запам'ятати завдяки їх цікавості та яскравому емоційному забарвленню.

Особливість уваги молодших школярів, зокрема її відносна нестійкість, повинна враховуватися під час вибору способів опрацювання народознавчого матеріалу. З огляду на це, вчитель повинен ретельно продумати не тільки зміст народознавчих відомостей, але й їх обсяг, щоб матеріал залишався цікавим і легко засвоюваним для учнів [11, с. 172].

Для того щоб засоби усної народної творчості сприяли ефективному формуванню знань, необхідна ретельна підготовка вчителя до таких занять. Важливо чітко визначити уявлення та поняття, які мають бути сформовані або розвинені на уроці, після чого слід перейти до опрацювання і відбору фактичного народознавчого матеріалу відповідно до кожної навчальної теми [47, с. 82]. Такий підхід допоможе зробити процес навчання більш ефективним та змістовним.

На основі вивчення педагогічної літератури можна визначити загальні вимоги, яких слід дотримуватися при доборі народознавчого матеріалу задля розвитку особистості молодшого школяра:

1. Відібраний матеріал повинен бути дидактично оброблений з урахуванням вікових особливостей молодших школярів і рівня їхньої підготовки.
2. Під час відбору народних знань важливо враховувати психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, їхню здатність розуміти, порівнювати, робити висновки.
3. Народні знання повинні сприяти встановленню зв'язку між інтелектуальним і емоційним розвитком дитини.
4. Народознавчий матеріал необхідно розподілити за темами уроків, і на уроці він має слугувати не самоціллю, а засобом для досягнення навчальних цілей.

Наступним важливим етапом підготовки до уроків із використанням народознавчого матеріалу є вибір форми організації навчальної діяльності, а також підбір оптимальних методів і прийомів навчання. Це забезпечить максимальну ефективність інтеграції народознавства в освітній процес [34, с. 45].

Організуючи засвоєння народознавчого матеріалу, вчитель може використовувати різноманітні методи та прийоми навчання. Як відзначає М. Стельмахович, існує багато методів, що пройшли багатовікову апробацію і можуть ефективно застосовуватися у шкільному процесі, серед них: бесіди, розповіді, ілюстрації, демонстрації, проблемний пошук, самостійна робота над фольклорними й етнографічними джерелами, переконання, виконання

письмових завдань, позитивний приклад поведінки, вправління, створення виховних ситуацій, змагання та заохочення [60, с. 146].

Після вибору методів опрацювання народознавчого матеріалу вчитель має продумати, яке місце цей матеріал займе в структурі уроку. Аналіз методичної літератури свідчить, що народознавчий матеріал може бути ефективно використаний на різних етапах уроку. Найчастіше його застосовують під час вивчення основного програмного матеріалу для конкретизації або ілюстрації окремих положень теми. Іноді доцільно використовувати народознавчі відомості для закріплення і поглиблення уявлень та понять, що формуються на уроці.

Перевірка домашнього завдання також може бути побудована з опорою на народознавчий матеріал, що дозволить цьому етапу виконувати не тільки контрольну, але й пізнавальну функцію, стимулюючи увагу та активність учнів.

Впровадження елементів народознавства в освітній процес сприяє формуванню у дітей основних ключових компетентностей. Використання народознавчого матеріалу – це систематичний і творчий пошук, спрямований на оновлення змісту навчання та виховання. Воно дозволяє наповнити освітній процес культурною спадщиною народу, впровадити нові підходи до навчання, а також пробудити в учнів пізнавальні інтереси. Такий підхід сприяє засвоєнню національних і загальнолюдських цінностей, поглиблюючи знання учнів про свою культуру та світ у цілому [46, с. 118].

Узагальнимо, що *психолого-педагогічні аспекти впливу усної народної творчості на розвиток молодших школярів* мають велике значення для формування їхньої особистості, пізнавальної діяльності, моральних та емоційних якостей. Усна народна творчість, як частина культурної спадщини, є потужним педагогічним інструментом, який діє комплексно на різні аспекти розвитку дитини. Розглянемо детально цей вплив.

1. Когнітивний розвиток.

Усна народна творчість (казки, загадки, прислів'я, приказки) стимулює пізнавальну активність і розвиває когнітивні процеси, такі як пам'ять, мислення, увага і уява.

- *Розвиток мислення.* Казки, загадки та інші фольклорні жанри часто використовують метафори, алегорії та символи, що спонукають дитину до аналізу та логічних висновків. Через вирішення загадок дитина вчиться порівнювати, зіставляти різні явища та шукати зв'язки між ними, що розвиває її логічне та критичне мислення [17, с. 36].
- *Пам'ять і увага.* У фольклорі часто зустрічаються повтори, ритмічні конструкції та яскраві образи, що допомагає дітям запам'ятовувати матеріал. Завдяки цьому розвивається не лише механічна, але й смислова пам'ять. Важливим аспектом є також концентрація уваги, адже фольклорні тексти зазвичай вимагають від дитини фокусуватися на деталях [16, с. 9].
- *Уява і творчість.* Казки та легенди розвивають образне мислення та уяву. Діти уявляють героїв, події та світ, який описується, що стимулює їхню здатність до творчого мислення та фантазії. Це важливо для формування абстрактного мислення в подальшому [49, с. 18].

2. Морально-етичний розвиток.

Усна народна творчість є джерелом моральних і етичних норм, які впливають на становлення особистості молодших школярів.

- *Формування ціннісних орієнтирів.* У народних казках, прислів'ях та приказках часто відображені ключові моральні ідеали: добро перемагає зло, справедливість і чесність винагороджуються, а працьовитість і відданість є важливими якостями. Діти вчать розрізняти позитивні й негативні моделі поведінки, засвоюють поняття справедливості, відповідальності та взаємопідтримки [27, с. 31].
- *Емоційний розвиток.* Фольклор наповнений емоційними образами, що допомагає дітям глибше розуміти і виражати свої емоції. Співпереживання

героям, відчуття радості від перемоги добра над злом чи смутку за трагічними подіями допомагає дитині краще усвідомлювати власні емоції та розвиває емпатію.

3. Соціалізація.

Усна народна творчість виконує важливу функцію соціалізації, оскільки через фольклор діти засвоюють традиції, звичаї та культурні норми свого народу.

- *Виховання почуття спільності.* Через казки, пісні, прислів'я діти долучаються до культури свого народу, що сприяє формуванню національної ідентичності та гордості за рідну культуру. У процесі вивчення фольклору діти дізнаються про свою національну спадщину, починають розуміти себе як частину певної спільноти.
- *Соціальні ролі та моделі поведінки.* Через рольові моделі, що представлені у фольклорі, діти вчаться взаємодіяти в суспільстві. Фольклор відображає соціальні ролі та норми поведінки, вчить дітей, як поводитися в різних життєвих ситуаціях, як будувати відносини з оточуючими [22, с. 46].

4. Естетичне виховання.

Народна творчість наповнена художніми образами, що сприяє формуванню естетичного смаку у дітей.

- *Розвиток почуття прекрасного.* Через багатий образний світ казок, пісень і легенд у дітей формується відчуття гармонії, краси та досконалості. Це розвиває естетичне сприйняття дитини, допомагає їй оцінювати красу в навколишньому світі, природі, мистецтві [45, с. 70].

5. Розвиток мовлення.

Фольклорні твори є невичерпним джерелом для збагачення словникового запасу та вдосконалення мовленнєвих навичок.

- *Збагачення словникового запасу.* Народна творчість, насичена багатими мовними зворотами, метафорами, прислів'ями та приказками, сприяє розвитку

мовленнєвих здібностей. Діти вчаться виразно висловлювати свої думки, користуючись образними виразами, що розвиває їхнє мовлення.

- *Комунікативні навички.* Через інтерактивні форми роботи з фольклором (інсценізації, рольові ігри, казки) діти вдосконалюють свої комунікативні навички. Спільне обговорення фольклорних творів, участь у групових проектах сприяє розвитку уміння слухати, висловлювати власну думку та взаємодіяти з однолітками [69, с. 37].

6. Пізнавальний інтерес та мотивація.

Фольклор є чудовим засобом для стимулювання пізнавальної активності у дітей.

- *Мотивація до навчання.* Цікаві сюжети народних казок та легенд, яскраві образи і неочікувані розв'язки пробуджують у дітей бажання дізнатися більше, стимулюють інтерес до навчання і пізнання світу. Фольклор допомагає дитині краще сприймати нову інформацію завдяки її пов'язаності з емоційно значущим для неї матеріалом [70, с. 28].

Усна народна творчість має багатогранний вплив на розвиток молодших школярів, сприяючи їхньому когнітивному, моральному, емоційному, соціальному та естетичному розвитку. Фольклор допомагає формувати в дітей стійкі цінності, розвивати їхнє мислення, мовлення та уяву, а також виховує у них любов до рідної культури і народу. Завдяки усній народній творчості діти не лише отримують знання, але й вчаться взаємодіяти з оточуючим світом, будуючи гармонійні стосунки з природою, людьми та культурною спадщиною.

1.3. Освітній потенціал усної народної творчості у формуванні природничих знань молодших школярів

Одним із ключових завдань початкової школи є розвиток особистості молодших школярів. Важливим способом досягнення цієї мети є залучення учнів до національної культури та народних традицій. Саме в школі діти засвоюють повагу до свого народу, його історії та культури, а також формується основа їхньої національної самосвідомості, світогляду та емоційної культури.

У цьому контексті особливе значення набуває народознавчий підхід у вивченні природознавства. Використання народознавчих матеріалів на уроках допомагає не лише поглибити знання дітей про навколишній світ, але й розвивати їхню допитливість і кмітливість. Як зазначає О. Біда, школярі навчаються не просто спостерігати, а й усвідомлено бачити і чути природу, звертати увагу на її красу та загадковість [18, с. 112].

Усна народна творчість відіграє важливу роль у процесі формування природничих знань молодших школярів. Її освітній потенціал полягає в здатності доступно й образно передавати складні явища природи, використовуючи знайомі дітям культурні й мовні форми. Казки, легенди, прислів'я, загадки та інші жанри фольклору, збагачені народною мудрістю, дозволяють учням глибше і яскравіше усвідомлювати навколишній світ.

Залучення фольклорних елементів до навчального процесу допомагає дітям розвивати уяву, збагачувати мовленнєвий досвід та формувати емпатію до природи. Через прості образи й алегорії усна народна творчість пояснює закономірності природних явищ, привчаючи школярів до спостереження та розуміння їхнього оточення. Цей процес не лише активізує пізнавальну діяльність учнів, але й сприяє формуванню у них емоційно-позитивного ставлення до природи, що є важливою складовою сучасного природничого навчання [2, с. 36].

Народні знання відображають традиції шанобливого ставлення українського народу до природи, що робить їх важливою умовою для ефективного формування екологічної культури молодших школярів. У багатьох приказках та обрядах зберігається досвід численних поколінь, які регулюють норми поведінки в родині, суспільстві та взаємодії з природою. Пісні, легенди та повір'я передають поетичне сприйняття навколишнього світу, яке є характерним для української культури. Завдяки знайомству з національною культурною спадщиною учні вбирають у себе особливе ставлення до природи – шанобливе, засноване на повазі до її законів і всіх форм життя, а також на усвідомленні місця людства як частини природного світу [21, с. 19].

Використовуючи джерела народної мудрості, вчитель знайомить дітей з історією свого народу, його звичаями та побутом. Узагальнений досвід життя народу найяскравіше відображений у фольклорі, який є важливим джерелом знань для молодших школярів. Дитячий фольклор – це багатожанрова система, що включає прозові, речитативні, пісенні та ігрові форми. У різних жанрах фольклору традиції, звичаї, обряди та вірування відображені в оригінальній художній формі, і навчати цьому дитину необхідно з найранішого віку. Недарма в народі кажуть: «Коли дитину не навчиш у пелюшках, то не навчиш і в подушках».

В. Сухомлинський вважав звичаї, традиції та обряди надзвичайно важливим засобом формування особистості. Він активно використовував їх для досягнення навчальних і виховних цілей, збагачуючи методику роботи народознавчим змістом. Вчений розглядав народну педагогіку як один із найефективніших інструментів виховання, навчання та розвитку дітей [38, с. 21].

Національна початкова школа повинна активно використовувати жанри усної народної творчості як на уроках, так і в позакласній роботі в процесі вивчення природничої освітньої галузі, забезпечуючи при цьому реалізацію дидактичних, виховних і розвивальних цілей. Вчителю слід регулярно звертатися

до народної творчості, оскільки вона є потужним засобом формування всебічно розвиненої особистості. Особливо корисно використовувати загадки, прислів'я, приказки, народні прикмети та інші елементи фольклору на уроках предмету «Я досліджую світ». Це дозволяє розширювати уявлення молодших школярів про багатство народної творчості, формуючи у них повагу до національної спадщини та інтерес до вивчення рідної культури [14, с. 127].

У сучасних умовах розвитку школи важливість і необхідність використання народознавчого матеріалу в навчально-виховній роботі не викликає сумнівів ні серед науковців, ні серед вчителів-практиків. Це відображено і в чинних навчальних програмах. Зокрема, у пояснювальній записці до програми курсу «Я досліджую світ» зазначено, що головною метою курсу є формування в учнів потреби до пізнання світу і людини в ньому, а також засвоєння духовних цінностей у таких сферах, як екологічна, пізнавальна, моральна, емоційна та естетична. Цей курс спрямований на створення умов для усвідомленого сприйняття й засвоєння соціальних, морально-правових норм, а також національно-культурних традицій українського народу.

У процесі вивчення курсу «Я досліджую світ» в початковій школі учні набувають уявлення про цілісність світу, розуміння природного та соціального середовища як важливого контексту для життєдіяльності людини, а також усвідомлюють свою належність до природи і суспільства. Засвоюються як емпіричні, так і узагальнені поняття, що відображають основні властивості та закономірності реального світу, сприяючи впорядкуванню і розширенню соціального та пізнавального досвіду учнів [47].

Цей курс створює умови для усвідомленого сприйняття та засвоєння соціальних і морально-правових норм, а також історичних і національно-культурних традицій українського народу, формуючи у дітей національну самосвідомість та повагу до культурної спадщини.

Природнича освітня галузь («об'єкти природи», «рідний край», «Україна») ознайомлює учнів із різноманітністю природи, господарською діяльністю населення, а також із заходами щодо охорони та збереження природних ресурсів рідного краю і всієї України. Важливим аспектом цієї складової є формування в учнів системи цінностей у ставленні до природи, людей і самих себе. Ця складова також спрямовує практичну діяльність школярів, пов'язану з охороною навколишнього середовища та збереженням природних багатств [47, с. 58].

Програма включає не тільки природничі знання, але й культурологічні аспекти, які сприяють розвитку спостережливості, мислення, уяви, пам'яті, самостійності та активності учнів. Особистісні компоненти навчання, що закладені в зміст програми, формують ставлення учнів до отриманих знань, сприяють міжсуб'єктному спілкуванню під час пізнавальної та комунікативної діяльності. Вони проявляються в емоційних переживаннях і смислотворчості учнів, що є важливим джерелом мотивації для їхнього навчання [62;63].

Зміст курсу «Я досліджую світ» та його структурування базуються на загально дидактичних принципах, таких як гуманізація, особистісно орієнтоване навчання, науковість, наступність, забезпечення позитивної мотивації до навчання, створення умов для самореалізації учнів, розвитку їхньої творчої самостійності та соціальної активності. Поряд з цими принципами застосовуються і специфічні природничі принципи, зокрема екологічний, краєзнавчий, українознавчий, планетарний і фенологічний, що реалізуються в тісній взаємодії та єдності [14, с. 41].

Аналіз програм із курсу «Я досліджую світ» для 1–4 класів показав, що в їхньому змісті частково передбачене вивчення народознавчих знань, особливо у контексті вивчення природничої освітньої галузі. Це відкриває можливість для інтеграції народних знань та традицій в освітній процес, що сприяє глибшому розумінню учнями природи та навколишнього середовища через національні культурні цінності [62;63].

Аналіз змісту підручників «Я досліджую світ» показав, що в них є спеціальні рубрики, такі як «Народна мудрість», «Відгадай», «Поміркуй», «Перевір», де учням пропонується відгадати загадки і пояснити їх, перевірити народні прикмети щодо передбачення погоди та пояснити зміст прислів'їв. Однак варто зазначити, що народознавчий матеріал у підручниках обмежений за жанрами і здебільшого представлений лише прислів'ями, загадками та народними прикметами. Інші жанри фольклору, такі як легенди, народні казки, пісні, примовки, скоромовки та колискові, представлені не достатньо, що звужує культурний контекст навчання.

Як зазначає Л. Мафтин: «Реалізація українознавчих підходів у практиці навчально-виховної роботи сучасної загальноосвітньої школи потребує належного осмислення його педагогічного потенціалу і побудови на цій основі відповідних педагогічних технологій, врахування особливостей змістового наповнення, як фольклорно-етнографічних, так і філософсько-етнологічних, що сприятиме подоланню стереотипів минулого, ефективному вирішенню тих завдань, які нині постали перед суспільством» [39, с. 106].

Таким чином, засоби усної народної творчості, такі як казки, легенди, загадки, прислів'я, приказки та народні прикмети, сприяють формуванню природничих знань, уявлень і понять молодших школярів через кілька важливих механізмів:

1. Алегоричність і метафоричність фольклору.

Казки, легенди та прислів'я часто містять алегорії та метафори, що пояснюють природні явища через прості та зрозумілі дітям образи. Наприклад, казки про природу або тварин допомагають учням краще усвідомити зв'язки між природними процесами, законами та явищами. Через уявлення про тварин і рослини, що «говорять» або «діють» як люди, дитина засвоює важливі поняття про світ природи.

2. Загадки та розвиток спостережливості.

Загадки – це ефективний інструмент для розвитку спостережливості, мислення та логічних висновків у молодших школярів. Вони допомагають учням пізнавати властивості природних об'єктів і явищ через формулювання загадкових питань [12, с. 18]. Наприклад, загадки про погоду, тварин, пори року сприяють формуванню конкретних природничих уявлень у дітей та розвивають їхню здатність робити логічні висновки на основі спостережень.

3. Народні прикмети та формування екологічної свідомості.

Народні прикмети часто базуються на спостереженнях за погодою, поведінкою тварин або змінами в природі. Вивчаючи прикмети, діти вчаться спостерігати за навколишнім світом і розуміти природні закономірності. Це допомагає формувати екологічну свідомість, оскільки школярі починають усвідомлювати, як природні явища впливають на життя людей, і навчаються шанобливого ставлення до природи [17, с. 36].

4. Культурно-історичний контекст та зв'язок з природою.

Легенди й оповіді про певні природні об'єкти або явища (гори, ріки, дерева) пояснюють не лише їх походження, а й роль у житті людей. Через ці історії учні засвоюють уявлення про взаємозв'язок людини з природою та довкіллям, що допомагає їм зрозуміти важливість збереження природи та відповідального ставлення до неї.

5. Прислів'я та приказки як джерело народної мудрості.

Прислів'я та приказки, пов'язані з природою, відображають досвід і знання попередніх поколінь щодо закономірностей природних явищ. Наприклад, вислови на кшталт «Посієш вітер – пожнеш бурю» або «Без води і травинка не росте» пояснюють дітям основні природні принципи через короткі і зрозумілі фрази, що сприяє їхньому глибшому засвоєнню.

6. Формування емоційного ставлення до природи.

Казки, легенди та пісні пробуджують у дітей емоційний відгук і спонукають їх до більш глибокого сприйняття краси природи. Через ці жанри

фольклору школярі отримують естетичне та емоційне ставлення до природного світу, що є важливим для формування їхньої екологічної культури та природничого мислення.

7. Ігрові форми як засіб пізнання природи.

Ігри, засновані на фольклорних елементах, допомагають молодшим школярам у пізнавальному процесі, оскільки через гру діти вчаться взаємодіяти з природою, досліджувати її та формувати свої уявлення про природничі закони. Наприклад, вивчення правил поведінки в природі через рольові ігри розвиває усвідомлене ставлення до навколишнього середовища.

Засоби усної народної творчості допомагають молодшим школярам не лише отримати базові природничі знання, але й формують у них емоційно-позитивне ставлення до природи, розвивають логічне мислення, спостережливість і кмітливість. Фольклор є важливим інструментом, який робить процес пізнання природи більш доступним, цікавим і ефективним для дітей цього віку.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури щодо використання усної народної творчості в освітньому процесі початкової школи показав, що фольклор є важливим елементом національно-культурної спадщини, який сприяє розвитку пізнавальних, моральних та естетичних якостей учнів. Учені та педагоги наголошують на необхідності систематичного залучення народознавчих матеріалів до навчального процесу. Використання народної творчості сприяє формуванню в учнів національної самосвідомості, вихованню цінностей та активізації пізнавальної діяльності.

Психолого-педагогічні аспекти впливу усної народної творчості на розвиток молодших школярів вказують на її важливу роль у формуванні

когнітивних процесів, емоційного та морального розвитку учнів. Завдяки використанню фольклору розвиваються спостережливість, логічне мислення, увага та пам'ять дітей. Крім того, народна творчість сприяє формуванню емоційного ставлення до природи та навколишнього світу, вихованню почуття емпатії та співпереживання. Це робить народознавчі матеріали ефективним інструментом для комплексного розвитку школярів.

Освітній потенціал усної народної творчості у формуванні природничих знань молодших школярів полягає в тому, що фольклорні елементи дозволяють школярам краще зрозуміти природні явища, спостерігати за довкіллям та виробляти екологічне ставлення до світу. Народні загадки, прислів'я та казки розкривають учням зв'язок людини з природою, сприяють розвитку допитливості й формуванню уявлень про природничі закони через зрозумілі та доступні образи. Фольклор також допомагає учням усвідомити важливість збереження природи та відповідального ставлення до неї.

Загалом, усна народна творчість є потужним засобом, що сприяє комплексному розвитку молодших школярів, зокрема у формуванні природничих знань, моральних цінностей і національної свідомості.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

2.1. Констатувальне дослідження використання вчителями початкових класів в процесі вивчення природничої освітньої галузі засобів усної народної творчості

Усна народна творчість є важливою складовою культурної спадщини, яка протягом століть формувала світогляд і моральні цінності українського народу. Вона відіграє значну роль у вихованні молодого покоління, оскільки надає можливість передати багатовіковий досвід і мудрість через прості й зрозумілі форми – прислів'я, приказки, загадки, легенди, казки. У контексті сучасної початкової школи, де важливим є формування не лише академічних знань, а й екологічної свідомості, засоби усної народної творчості можуть бути потужним інструментом для ефективного засвоєння матеріалу, особливо у природничій освітній галузі.

У зв'язку з цим актуальним є вивчення того, як вчителі початкових класів використовують фольклорні жанри в процесі навчання природничої освітньої галузі. Важливо зрозуміти, як часто і з якою метою вони застосовують фольклорні засоби, які форми роботи найбільш ефективні та які труднощі виникають у процесі впровадження цих методів. Констатувальне дослідження використання фольклору на уроках вивчення природничої освітньої галузі дозволяє оцінити реальний стан інтеграції народної творчості в освітній процес і визначити перспективи для її ширшого застосування.

Метою нашого констатувального дослідження було: визначити та проаналізувати стан використання засобів усної народної творчості (прислів'я, приказки, загадки, легенди та інші фольклорні жанри) у процесі вивчення природничої освітньої галузі у початкових класах.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати, наскільки вчителі початкових класів використовують усну народну творчість під час викладання природничої освітньої галузі.
2. Виявити типи малих жанрів фольклору, які найчастіше використовуються вчителями на уроках вивчення природничої освітньої галузі.
3. Оцінити вплив використання народної творчості на зацікавленість і успішність учнів у вивченні природничого матеріалу.
4. Дослідити ставлення вчителів до використання фольклорних елементів у процесі навчання.
5. Визначити перспективи впровадженні народної творчості в процесі природничої освітньої галузі.

Респондентами було обрано вчителів м. Чернівці у кількості 54 осіб (Чернівецькі ліцеї №20,22, 9, 7, 14).

Для реалізації поставленої мети та завдань нами була розроблена анкета, яка включала 3 блоки запитань.

Блок 1: Визначення актуальності та необхідності використання в освітньому процесі засобів усної народної творчості. *Мета:* Цей блок покликаний з'ясувати, наскільки вчителі усвідомлюють важливість і актуальність використання засобів усної народної творчості в процесі природничої освітньої галузі. Він допомагає оцінити загальне ставлення педагогів до застосування фольклорних елементів, а також їхні погляди на взаємозв'язок між фольклором і формуванням екологічної свідомості у дітей. Питання спрямовані на розуміння того, як часто та з якою метою вчителі включають фольклорні матеріали у свої заняття.

Блок 2: Які твори найбільше використовуються в процесі вивчення природничої освітньої галузі. *Мета:* Цей блок спрямований на виявлення конкретних жанрів усної народної творчості, які найбільше використовуються вчителями в процесі природничої освітньої галузі. Він дозволяє з'ясувати, які

саме фольклорні матеріали (прислів'я, загадки, казки, легенди тощо) вчителі застосовують у різних темах природознавства, а також у яких формах ці матеріали використовуються. Це допоможе дослідити, які жанри найбільш ефективні та популярні серед педагогів, і як вони впливають на процес навчання.

Блок 3: Перспективи роботи з фольклором в процесі вивчення природничої освітньої галузі. *Мета:* Метою цього блоку є виявлення перспектив та можливостей подальшого використання фольклорних матеріалів в процесі вивчення природничої освітньої галузі. Питання спрямовані на виявлення труднощів, з якими стикаються вчителі при впровадженні фольклорних жанрів у навчальний процес, а також на розуміння того, які форми та методи роботи з фольклором вчителі вважають перспективними для покращення навчання. Відповіді допоможуть сформулювати рекомендації щодо ефективнішого використання фольклорних матеріалів у майбутньому.

Кожен блок запитань спрямований на конкретний аспект дослідження, що дозволяє комплексно оцінити стан і перспективи використання усної народної творчості в освітньому процесі.

Здійснимо аналіз даного опитування.

Блок 1: Визначення актуальності та необхідності використання в освітньому процесі засобів усної народної творчості.

На запитання «Чи вважаєте ви використання засобів усної народної творчості (прислів'я, приказки, легенди, загадки тощо) важливим на уроках природознавства?» 81% вчителів вважають використання фольклорних жанрів важливим на уроках природничої освітньої галузі. 15% респондентів зазначили, що вважають їх частково важливими, залежно від теми уроку. Лише 4% вчителів не вважають використання фольклору важливим.

Отож, більшість вчителів визнають важливість фольклорних жанрів у навчанні природознавству. Це свідчить про усвідомлення педагогами ролі народної мудрості у формуванні пізнавального інтересу та екологічної свідомості

учнів. Використання фольклору сприяє зв'язку навчального матеріалу з культурними традиціями, що дозволяє краще засвоювати знання. Невеликий відсоток тих, хто не вважає фольклор важливим, вказує на наявність вчителів, для яких такий підхід здається менш актуальним або недостатньо ефективним у сучасному освітньому контексті.

2. Відповідаючи на запитання *«Якою мірою, на Вашу думку, усна народна творчість сприяє розвитку пізнавального інтересу учнів до природничих дисциплін?»* 63% вчителів вважають, що народна творчість має сильний вплив на зацікавлення дітей природознавством. Фольклорні матеріали, завдяки своїй образності та доступності, активізують уяву та мислення учнів, що допомагає зробити навчання цікавішим і яскравішим. Однак деякі вчителі (27%) бачать у цьому опосередкований вплив, можливо, через складнощі з інтеграцією фольклорних жанрів у більш наукові теми. Менша група (10%) респондентів вважає, що фольклор не достатньо сприяє інтересу до предмету, що може свідчити про недостатню обізнаність з методиками використання фольклору або ж про специфіку викладання.

3. Питання: *«Чи бачите Ви взаємозв'язок між використанням фольклору на уроках і формуванням у дітей екологічної свідомості та любові до природи?»* показало наступні результати. Більшість вчителів (72%) впевнені, що використання фольклорних матеріалів сприяє вихованню любові до природи та формуванню екологічної свідомості в учнів. Це пояснюється тим, що народна творчість відображає давні знання про природу та гармонію між людиною і навколишнім світом, що допомагає дітям усвідомити важливість захисту довкілля. 19% вчителів частково бачать цей зв'язок, можливо, тому, що фольклорний матеріал не завжди безпосередньо пов'язаний із екологічними темами. Менша кількість вчителів (9%) не бачать значного впливу фольклору на екологічне виховання, що може свідчити про індивідуальні підходи в навчанні або специфіку тем уроків.

4. На питання: *«Як часто Ви використовуєте елементи усної народної творчості на уроках природознавства?»* Близько половини вчителів (43%) відповіли, що постійно включають фольклор у свої уроки, що свідчить про глибоке розуміння ними важливості такого підходу для збагачення навчального процесу. Вчителі, які інколи використовують фольклор (33%), ймовірно, роблять це залежно від теми уроку або наявності відповідного матеріалу. 15% вчителів використовують фольклор рідко, можливо, через недостатню обізнаність з методами його інтеграції або через обмежений час на уроці. 9% респондентів не застосовують фольклор, що може вказувати на інші пріоритети у викладанні або на відсутність знань про ефективність цього підходу.

Аналіз запитань 1 блоку показує, що більшість вчителів усвідомлюють важливість використання фольклору в процесі вивчення природничої освітньої галузі і визнають його позитивний вплив на пізнавальну діяльність учнів та формування екологічної свідомості. Однак частина вчителів або рідко використовує фольклор, або не бачить його значущості, що може свідчити про потребу в додаткових методичних рекомендаціях та підготовці матеріалів для використання фольклору в освітньому процесі.

Блок 2: Які твори усної народної творчості найбільше використовуються в процесі вивчення природничої освітньої галузі.

1. На питання *«Які саме малі жанри фольклору Ви найчастіше використовуєте в процесі вивчення природничої освітньої галузі?»* 70% вчителів відзначають, що найчастіше використовують прислів'я, що робить їх найпопулярнішим фольклорним жанром на уроках природознавства. Загадки є другим за популярністю жанром, який використовують 60% вчителів, особливо на початку або в кінці уроків. Приказки також активно застосовуються, їх використовують 55% респондентів. Легенди та казки дещо менш популярні, лише 45% вчителів, які включають їх до своїх уроків для пояснення природних явищ. Перекази використовуються лише 25% вчителів.

Отож, прислів'я та загадки є найчастіше вживаними жанрами, оскільки вони прості у використанні, легко асоціюються з природничими явищами і можуть бути інтегровані в різні етапи уроку. Прислів'я містять у собі народну мудрість і є короткими, що дозволяє легко підкреслити головні ідеї уроку. Загадки спонукають учнів до активного мислення, розвивають логіку та вміння співставляти факти. Легенди та казки менш популярні через їхній більший обсяг і необхідність часу для їх опрацювання, хоча вони створюють емоційний зв'язок з темою та розвивають уяву учнів.

2. Відповіді на запитання *«В яких темах природознавства Ви найчастіше використовуєте усну народну творчість?»* розподілилися наступним чином:

Пори року: 65% вчителів застосовують фольклор при вивченні тем, пов'язаних зі зміною пір року.

Рослини: 52% використовують фольклор для тем, пов'язаних з рослинним світом.

Тварини: 44% вчителів застосовують народну творчість під час вивчення тем про тварин.

Кліматичні явища: 36% вчителів використовують фольклор у цих темах.

Вода та її властивості: фольклор використовують 30% вчителів.

Земля і її поверхня: 23% вчителів вказують, що застосовують фольклор при вивченні цих тем.

Таким чином, теми, що стосуються пір року, рослин і тварин, є найбільш поширеними для використання фольклорних жанрів, оскільки ці теми легко пов'язуються з народними знаннями та традиціями. Прислів'я та загадки про погоду і природу часто допомагають пояснити циклічні зміни в природі, а легенди про походження рослин чи тварин стимулюють емоційне сприйняття матеріалу. Теми кліматичних явищ та властивостей води менш популярні для використання фольклору через їх більш науковий характер, що робить складним інтегрування фольклорних матеріалів у ці уроки.

3. Проілюструємо відповіді на питання *«Які форми роботи з фольклорними матеріалами Ви застосовуєте в процесі вивчення природничої освітньої галузі?»*:

Обговорення фольклорних творів: 70% вчителів використовують цю форму роботи.

Загадки як вступ чи підсумок уроку: 60% вчителів застосовують цей підхід.

Розв'язання екологічних проблем через казки або легенди: 40% вчителів використовують цю методику.

Інсценізація фольклорних сюжетів: використовується 30% респондентів.

Складання загадок або прислів'їв учнями: використовують 25% вчителів.

Отож, найчастіше вчителі обговорюють фольклорні твори з учнями, що дозволяє поглибити розуміння матеріалу та його зв'язок із традиційними знаннями. Загадки як вступна або підсумкова частина уроку використовуються для активізації мислення учнів, надаючи можливість інтуїтивно вирішувати навчальні завдання. Використання казок і легенд для розв'язання екологічних проблем дає змогу учням відчувати моральний аспект теми. Інсценізація та створення власних фольклорних творів менш популярні через складність підготовки та більші часові витрати.

Узагальнюючи результати відповідей 2 блоку запитань, зазначимо, що фольклорні жанри активно використовуються в процесі вивчення природничої освітньої галузі, особливо прислів'я, приказки та загадки, які легко інтегруються в різні етапи уроку і теми. Найчастіше фольклорні матеріали застосовуються у темах, пов'язаних зі зміною пір року, рослинним і тваринним світом, оскільки ці теми тісно пов'язані з народними знаннями про природу. Вчителі переважно використовують фольклор як засіб для обговорення та активізації мислення учнів, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Блок 3: Перспективи роботи з фольклором в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі.

1. Відповідаючи на запитання: *«Які перспективи Ви бачите у використанні засобів усної народної творчості для підвищення ефективності викладання природознавства?»* переважна більшість вчителів (77%) визнає, що засоби усної народної творчості мають великий потенціал у навчанні природничої освітньої галузі. Це свідчить про загальну підтримку використання фольклору як інструмента для посилення інтересу учнів до предмета, його наочності та зв'язку з реальним життям. Однак, 18% вчителів бачать перспективи лише частково, ймовірно через те, що фольклорні жанри не завжди легко інтегрувати в наукові теми або через брак відповідних методичних матеріалів. 5% вчителів не бачать перспектив, що може вказувати на труднощі у використанні або недостатню адаптованість фольклору для навчальних потреб.

2. Аналіз питання *«Які труднощі Ви зустрічаєте при використанні фольклорних матеріалів в процесі вивчення природничої освітньої галузі?»* ілюструє, що основною проблемою, яку зазначає 41% вчителів, є відсутність готових методичних матеріалів для використання фольклорних жанрів на уроках саме природничої освітньої галузі. Це свідчить про необхідність у створенні посібників, які б містили готові методики і конкретні приклади використання народної творчості в навчальному процесі. Другою за важливістю проблемою є недостатність фольклорних матеріалів у доступних підручниках (34%), що також може гальмувати інтеграцію фольклору в навчання. Брак часу на уроках (25%) також є вагомою перешкодою, оскільки програма часто вимагає інтенсивного вивчення матеріалу, що залишає мало місця для використання фольклорних елементів.

3. Питання *«Які форми та методи роботи з фольклорними жанрами Ви хотіли б впровадити на уроках «Я досліджую світ» у майбутньому?»* можна проаналізувати наступним чином. Багато вчителів (49%) бачать перспективу у впровадженні проєктної роботи, де учні могли б створювати власні казки або легенди, що сприяло б креативному мисленню та більш глибокому зануренню в

природничі теми. 41% респондентів прагнуть використовувати інтерактивні методи навчання з фольклорними матеріалами, що говорить про бажання впроваджувати сучасні освітні технології в процес викладання. Близько 37% вчителів зацікавлені в більшому застосуванні фольклору при викладанні екологічних тем, що відображає важливість формування екологічної свідомості у школярів. Інтеграція з іншими предметами (23%) є перспективною, оскільки дозволяє зв'язати кілька освітніх напрямків, що робить навчання ціліснішим і багатограннішим.

4. Питання: *«Яким чином можна покращити використання засобів усної народної творчості в процесі вивчення природничої освітньої галузі?»* показало, що вчителі надають великого значення професійному розвитку в цій галузі: 63% вказують на необхідність проведення тренінгів і семінарів, що свідчить про інтерес до підвищення власної кваліфікації та методичних знань. Близько 37% вчителів вважають, що створення методичних посібників значно полегшить впровадження фольклорних жанрів у навчальний процес, що вказує на нестачу готових матеріалів. 40% респондентів наголосило на створення цифрових ресурсів, що також є важливим, оскільки технології стають все більш інтегрованими в освіту. 35% вчителів зазначило, що обмін досвідом між колегами може забезпечити більш ефективне використання фольклору і сприяти взаємному навчання та підтримці.

Таким чином, аналіз результатів відповідей на запитання 3 блоку показує, що вчителі позитивно ставляться до перспектив роботи з фольклорними матеріалами в процесі вивчення природничої освітньої галузі і вбачають у них великий потенціал для підвищення зацікавленості та результативності навчання. Проте вони стикаються з проблемами відсутності методичних розробок і браком часу на уроках. Вчителі готові впроваджувати проєктну роботу, інтерактивні методи навчання та активніше інтегрувати фольклор у природничі теми, але потребують більше ресурсів та підтримки для реалізації цих ідей.

Висновки констатувального дослідження свідчать про те, що засоби усної народної творчості активно використовуються вчителями початкових класів у процесі викладання природничої освітньої галузі, хоча цей потенціал ще не реалізований повною мірою. Більшість педагогів визнають важливість фольклорних жанрів, таких як прислів'я, приказки, загадки, казки і легенди, у підвищенні зацікавленості учнів до природничих дисциплін. Вчителі відзначають, що народна творчість сприяє формуванню екологічної свідомості, полегшує засвоєння навчального матеріалу завдяки його емоційній та культурній насиченості.

Однак, попри позитивне ставлення до використання фольклору, дослідження виявило й деякі проблеми. Основними труднощами є відсутність достатньої кількості методичних матеріалів, що забезпечують інтеграцію народної творчості у навчальний процес, а також брак часу для підготовки та впровадження таких матеріалів на уроках. Це свідчить про потребу у розробці додаткових посібників та ресурсів для вчителів, які б полегшили використання фольклорних елементів.

У цілому, результати дослідження підтверджують, що засоби усної народної творчості мають великий потенціал для збагачення навчального процесу природничих дисциплін у початковій школі, однак для їх ефектив

Тому наступним кроком вбачаємо детальніший опис особливостей використання засобів усної народної творчості в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі.

2.2. Вивчення учнями початкових класів паремічного матеріалу

Вивчення паремічного матеріалу в початкових класах має важливе значення для формування світогляду та культурної обізнаності учнів. Паремії – це короткі народні вислови, що містять глибоку життєву мудрість, моральні

настанови та спостереження за природою і суспільством [64, с. 258]. Вони є важливим джерелом знань про традиції, звичаї, а також відображають народні погляди на навколишній світ. Ознайомлення учнів із цими висловами не лише збагачує їх словниковий запас, але й сприяє розвитку критичного мислення, розумінню взаємозв'язків у природі, а також вихованню національної свідомості та поваги до культурної спадщини.

Жанрові особливості народних паремій та наукові підходи до їх класифікації вивчали такі дослідники, як В. Даль, М. Номис, О. Потебня, М. Черкаський, Пазяк, М. Дмитренко, С. Жупанин та інші. Етнокультурну специфіку народних паремій висвітлюють дослідження М. Стельмаховича, С. Тагліна, З. Лановик, Ж. Колоїз, М. Лановик, Н. Малюги, Н. Шарманової та інших. Ряд науково-методичних праць, таких як роботи А. Богуш, Р. Скульського, Ю. Руденка, С. Домбровського, Н. Лисенко, присвячені питанням інтеграції усної народної творчості в сучасну початкову освіту. Методичні аспекти використання паремій у навчальному процесі початкової школи розглядаються в працях Г. Білакової, О. Губенко, О. Будик, Л. Мафтин, Я. Дробчак, А. Мовчун, Л. Степанової, Г. Назаренко та інших.

Л.В. Мафтин зазначає: «Основними елементами паремійного корпусу вважають прислів'я і приказки, відносячи їх до найдавніших жанрів усної народної творчості, у яких віддзеркалена народна мудрість багатьох поколінь» [40, с. 163]. Дослідниця стверджує, що народні паремії, синтезуючи різноманітну за своєю суттю інформацію, відкривають широкі можливості для їх застосування в освітньому процесі сучасної початкової школи [40, с. 167].

Розглянемо, твори яких жанрів фольклору доцільно використовувати процесі вивчення в початкових класах природничої освітньої галузі.

Серед дидактичних матеріалів особливу роль відіграють загадки, які є важливим інструментом для розвитку, навчання та виховання дітей. Вони викликають великий інтерес у молодших школярів.

Загадки належать до одного з найдавніших і найпоширеніших жанрів народної творчості. У минулому загадки мали важливе значення, оскільки вони використовувалися для перевірки мудрості й несли пізнавальну цінність. Через них народ передавав свої знання та мудрість наступним поколінням [12, с. 22].

Слово «загадка» має давнє походження і пов'язане з поняттям «гадати», тобто думати. Особливість загадок полягає в тому, що предмети або явища в них не називаються прямо, а описуються в прихованій, алегоричній формі, що вимагає розуміння їхнього прихованого змісту. Загадки – це короткі твори, побудовані на метафоричних запитаннях [64, с. 229]. Щоб знайти правильну відповідь, необхідно зіставляти явища на основі їхньої подібності чи спорідненості. Інколи ця подібність проявляється лише через одну або кілька ознак, тому розгадування загадки вимагає не лише певних знань, а й спостережливості, кмітливості та вміння знаходити спільне в конкретних і абстрактних поняттях [26, с. 13].

У загадках широко застосовуються такі художні засоби, як метафора, алегорія, уособлення, рідше – порівняння. Часто предмет або явище отримує назву іншого об'єкта на основі їхньої подібності. Наприклад, у загадці про Сонце: «Встає рано, лягає пізно, світить яскраво, гріє жарко», Сонце порівнюється з людиною через її дії, а також вказуються характерні риси – світити і гріти. Іноді загадки використовують незвичайні порівняння чи зіставлення, як-от: небо – це «блакитне шатро», «синя хустина» або «море безкрає»; комар – це «не звір і не птиця, ні рак, ні риба, летюче, маленьке, кусюче»; морква – це «дівчина, панна, що має пишну косу» тощо.

Загадка з точки зору змісту є логічним завданням. Відгадати її означає, на основі ознак, визначити предмет або явище, тобто розв'язати певну логічну проблему. У давнину вміння відгадувати загадки вважалося ознакою мудрості й розуму, а самі загадки використовувалися для перевірки кмітливості, знань, спостережливості та допитливості людини [68, с.47].

Загадки сприяють розвитку мислення, включаючи процеси аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння та узагальнення, а також виховують самостійність мислення, розвиваючи розумові якості, такі як тямущість і кмітливість. Їх можна використовувати для зосередження уваги дітей на поняттях, які вивчаються або закріплюються на уроках, уточнюючи й конкретизуючи знання учнів про природні явища та їх призначення. Загадки варто добирати відповідно до навчальних цілей та рівня розвитку дітей [55, с. 73].

Відгадування загадок може стати складовою частиною уроків «Я досліджую світ». Вони можуть бути використані під час дидактичних ігор, спостережень за природними явищами. Наприклад, на уроці у 2 класі під час вивчення теми «Весна в природі» доречно запропонувати дітям такі загадки:

Сидить дід за подушками
І стріляє галушками. (Град)
Старий дід мости помостив,
Молода прийшла — мости розвела. (Весна)
Мене просять, чекають,
А як покажусь — утікають. (Дощ)
Вийшла звідкись гарна дівка,
На ній стрічка-семицвітка;
А де з річки воду брала,
Там коромисло зламала. (Веселка)

Молодших школярів надзвичайно захоплює процес загадування і відгадування загадок. Це заняття спонукає дітей до мислення, аналізу, вчить уважно спостерігати за навколишнім світом, помічати деталі, які не є очевидними, а також проникати у сутність речей. Загадки розвивають спостережливість, асоціативне мислення та фантазію. Вони приносять дітям радість відкриття і пізнання навколишнього світу [12, с. 23]. У загадках для молодших школярів закладений пізнавальний матеріал про природу,

взаємозв'язки і залежності в ній, про походження предметів і явищ, а також їхні найважливіші властивості, що стимулює дитячу допитливість.

Народні загадки часто звеличують природу, звертаючи увагу на її красу і гармонію. Наприклад, весна «пробуджує поля», «заквітчує гаї», Сонце описується як «яснокриле», ромашки називаються «сестрички із золотими очима та білими віями». Також у загадках часто підкреслюється користь, яку людина отримує від рослин і тварин. Наприклад:

Дятел

Вірно людям я служу,
їм дерева стережу,
Дзьоб міцний і гострий маю,
Шкідників ним здобуваю.

Дерево

Навесні я тебе радую,
Влітку прохолоджую,
Восени годую,
А взимку грію.

Т. Шевчук [48, с. 33] рекомендує при вивченні загадок про пори року зіставляти їх з ознаками цих пір року на основі спостережень учнів.

Для створення найпростішої загадки необхідне вміння абстрактного порівняння, а також певний обсяг знань, щоб цей процес став зрозумілим і доступним для дітей. Як зазначає Н. Чужа, на пізніших етапах розвитку загадок вони часто переходять у форму гри, що особливо цікаво для дітей [68, с. 46]. У великому циклі українських загадок про будову Всесвіту виражене прагнення людини пізнати світ через аналогії і порівняння з відомими предметами та явищами. Деякі загадки цього циклу відображають картини життя або навіть характеризують цілу епоху. Наприклад:

Небо, зорі, Місяць

Толока не міряна,

череда не лічена,

пастух не найманий.

У народних загадках широко представлена сама людина, її фізична природа, побут, їжа, житло, а також домашній інвентар і предмети повсякденного вжитку. Для загадок цього типу характерні картини-аналоги з повсякденного трудового життя народу, які повинні допомогти тому, хто відгадує, зрозуміти сутність предмета. Наприклад:

Зуби, язик: Повен хлівець білих овець, а за ними червоний баранець.

Очі: Брат з братом через дорогу живуть, а один одного не бачать.

Руки, пальці: Дві матері мають по п'ять синів, і кожному сину ім'я є.

Загадки про людське житло, інвентар і предмети повсякденного вжитку відображають процес історичного розвитку людства, його матеріальну культуру, а також постійне вдосконалення предметів, що оточують людину. Вони дозволяють побачити елементи новизни у житті та побуті народу на певному етапі його розвитку. Загадки цього напрямку мають велике педагогічне значення, адже вони звертаються до предметів повсякденного оточення, пробуджуючи інтерес дітей до результатів праці їхніх батьків, до сутності та призначення предметів у житті дорослих. Ці загадки сприяють пізнанню дітьми навколишнього світу, розвивають спостережливість і допитливість, спонукають замислитися над важливістю людської праці. Вони виховують у дітей повагу до трудівників і заохочують до суспільно корисної діяльності [48, с. 32]. Серед численних загадок, які можна використовувати в школі, варто згадати такі:

Годинник: Не їсть, не п'є, день і ніч кує.

Віник: Стоїть у куточку, підперезане мотузочком.

Голка: Усіх обшиваю, а сама одягу не маю.

Значну частину народних загадок займають теми, пов'язані з виробничими процесами сільськогосподарського побуту, такими як оранка, сівба, косовиця, молотьба, ткацтво, ковальство, приготування їжі, рибальство та мисливство. До цих тем тісно примикають загадки про господарський інвентар та знаряддя виробництва, що відображають різні аспекти повсякденної праці. Логічним

продовженням цієї групи є загадки про машини – від найпростіших до більш складних механізмів. Найбільш характерні приклади таких загадок:

Сокира: Залізний ніс, дерев'яний хвіст.

Граблі: Зуби мають, а їсти не просять.

Ці загадки також відображають технічний прогрес і розвиток знань про засоби пересування, включаючи такі, як кінь, пліт, човен, поїзд, автомобіль, літак. Діти молодшого шкільного віку дуже люблять такі загадки, і вчитель, який прагне підтримати їх природний інтерес до технічних знань, може активно використовувати їх у навчанні [37, с. 83].

Особливу групу складають загадки, в яких відображені абстрактні, загальні та умовні поняття. З генетичної точки зору, ці твори належать до пізнішого періоду, свідчаючи про розвиток абстрактного мислення та активне ставлення народного творця до духовної культури. Пізнє походження цих загадок підтверджується і їхньою мовою: на відміну від стародавніх загадок із давньою лексикою, ці вирізняються чистотою, структурованістю та чіткістю синтаксичних конструкцій [12, с. 23]. У таких загадках об'єктами художнього відтворення стають поняття, як-от голос, луна, сон, думка, радість, біда, любов, тінь, совість тощо. Окреме місце займають загадки про відрізки часу: рік, місяць, тиждень, день, годину.

Значна кількість загадок присвячена опису рідної природи. Український народ поетично змалював представників флори, таких як тополя, ялина, смерека, береза. Наприклад, у загадці про ялину говориться: «Зимою й літом маячить зеленим цвітом», а береза описується так: «Біле – не сніг, зелене – не луг, кучеряве – не людина».

Сучасні дослідники, зокрема Г. Губаль, підкреслюють позитивний вплив загадок на розвиток художньої літератури, особливо дитячої. Створення загадок продовжують як професійні письменники, так і самодіяльні митці, збагачуючи цей жанр новими художніми прийомами [17, с. 40].

Загадки мають багато спільного з прислів'ями та приказками. Їх об'єднують метафоричність, стислість і точність викладу, засновані на спостереженнях за природою та побутом. Часто переносне значення загадки дозволяє вживати її як прислів'я, наприклад: «Прийшов хтось, узяв щось, бігти за ним, не знаю за ким».

Прислів'я – це короткі, але змістовні висловлювання, що відображають народний досвід і мудрість, засновані на спостереженнях за повсякденним життям та оточуючим світом. Здебільшого прислів'я є віршованими виразами, які узагальнюють життєвий досвід та передають уроки етики, моралі, а також погляди на природу, історію [64, с. 236].

Приказки є близькими до прислів'їв, і між ними не існує чіткої межі, тому обидва жанри часто розглядаються разом. Основна різниця полягає в тому, що приказки, як правило, коротші й побудовані як одночленні речення, тоді як прислів'я мають більш розгорнуту форму. Прислів'я є самостійними судженнями, які підсумовують спостереження за групами подій або явищ, висловлюючи узагальнені висновки, які можуть бути застосовані до аналогічних ситуацій [68, с. 45]. На відміну від прислів'я, приказка часто висловлює думку неповно і є незамкненою фразою, частиною речення, що вимагає додаткового контексту. Наприклад: «У чужому оці і порошок бачить, а в своєму оці і сучка недобачає»; «Праця людину годує, а лінь марнує».

Час виникнення прислів'їв і приказок важко точно визначити, оскільки цей вид народної мудрості існує з давніх часів. Найстаріші прислів'я і приказки пов'язані з первісними уявленнями людини про своє місце в природі та своєю діяльністю. Протягом розвитку мови багато прислів'їв та приказок виходили з ужитку, змінювали своє значення або ж на їхньому місці з'являлися нові. Цей процес відображав зміну поколінь та їхній досвід [17, с. 30]. Джерела, що жили прислів'я та приказки, поступово розширювалися, включаючи писемні художні твори та філософські трактати. Проте, найчастіше прислів'я і приказки

зароджувалися в усному спілкуванні, що робило їх невід'ємною частиною народної культури.

Прислів'я та приказки виконують роль своєрідного кодексу правил, якими людина повинна керуватися у повсякденному житті. Вони рідко просто констатують факт, натомість застерігають, рекомендують, схвалюють або засуджують, навчаючи через авторитет мудрості попередніх поколінь.

Прислів'я та приказки є своєрідною енциклопедією народного життя, яка охоплює всі аспекти людського побуту і взаємостосунків. Видатний педагог К. Ушинський зазначав, що у прислів'ях «як у дзеркалі... відтворені всі сторони життя народу: домашня, родинна, громадська, його потреби, звички, погляди на природу і на значення всіх явищ життя» [65, с. 108]. Вони не тільки відображають різні сфери діяльності людини, але й надають їм оцінку, радіють успіхам народу, захищають добро і карають зло.

Одна з основних рис прислів'їв та приказок – це узагальнення, що дозволяє переносити конкретні явища на інші, на перший погляд, непов'язані ситуації. Прислів'я перестає бути прислів'ям, якщо його розуміти буквально і використовувати тільки для одного випадку. Наприклад, фраза «Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже» не має на увазі справжній мед, а натякає на фальшиві, але приємні слова, яким не слід довіряти.

Метафора є ключовим засобом досягнення узагальнення в прислів'ях. Наприклад, «Дивиться псом, а думає вовком» або «Орел не ловить мух».

Тематика прислів'їв та приказок охоплює різноманітні сфери: природу, господарську діяльність, людські риси, родинне життя та взаємини в суспільстві. Вони служать своєрідними відповідями на всі життєві ситуації, відображаючи багатий спектр досвіду народу на всіх етапах його історичного розвитку [21, с. 20].

Найдавнішими є прислів'я і приказки, пов'язані з *природою, її явищами, рослинним і тваринним світом, а також працею людини*. Вони відображають

давні взаємини людини з природою – то як з незрозумілою і ворожою силою, то як з надійним помічником. Проте прислів'я, що дійшли до наших днів, вже не повністю відображають первісний світогляд, оскільки з часом їхній зміст змінювався разом із розвитком людських поглядів на світ.

Прислів'я та приказки про пори року зазвичай використовуються в їх прямих значеннях. Вони містять спостереження за природою в різні сезони, поради щодо ведення господарства і навіть елементи народної агрономії [16, с. 9]. Багато таких прислів'їв використовують назви місяців, описуючи особливості кожного з них: «Січень не так січе, як у вуха пече», «Лютий – острокутий», «Березень невірний: то сміється, то плаче», «У серпні серпи гріють, а вода холодить», «Як вересніє, то дощик сіє», «Жовтень ходить по краю та й виганяє птиць із гаю», «З листопада бабам рада: ховатися на піч», «Грудень поле грудить, а землю студить».

Слов'янські прислів'я та приказки про хліборобство є одними з найдавніших і відображають важливість землеробства в культурі ще з докласового суспільства. У сучасному фонді прислів'їв ця тематика займає значне місце, описуючи різні етапи польових робіт та аграрні погляди хліборобів. Це прості істини про необхідність удобрювати землю («Клади гній густо, на току не буде пусто»), поради вчасно орати та сіяти добрим зерном («Добрим зерном землю засівай – збереш гарний урожай»).

Прислів'я та приказки про сільськогосподарські культури також займають значне місце в народній творчості. Здавна жито, пшениця, овес, просо та ячмінь були важливими культурами для землеробства. У таких прислів'ях відображені агрономічні знання та розуміння значущості кожного злаку. Центральне місце в них займають роздуми про врожай, зерно та дбайливість господаря: «Зірко до зірка, то й буде мірка», «Поки зерно в колоску – не засиджуйся в холодку!».

Окрему тематичну групу складають прислів'я, що передають життєвий досвід і застерігають від небезпеки: «Не спитавши броду, не лізь у воду»,

«Оглядайся на задні колеса». У цих прислів'ях розкриваються різні риси людського характеру, і вони формують кодекс моральних норм, що складався протягом століть. Недаремно І. Франко називав прислів'я та приказки «багатим і важним скарбом... у скарбівні нашої мови... її коштовними перлинами», а М. Рильський порівнював народне слово з дорогоцінним алмазом, який слід доглядати та шліфувати для виявлення його багатства.

У контексті природознавства, Л.В. Мафтин радить використовувати народні паремії для ілюстрації відповідних текстів, вправ-дослідів та практичних робіт. Вони збагачують зміст підручників, сприяючи зацікавленості учнів у навчальному матеріалі. Наприклад, під час вивчення тем, що розкривають зв'язки між живою і неживою природою в різні пори року, варто використовувати паремії, які відображають залежність між природними чинниками та розвитком рослин. До прикладу: «Без дощу і трава не росте», «Зима без снігу – літо без хліба», «Літо дає коріння, а осінь – насіння», «Два дощики у маю – повно буде врожаю» [40; с. 172].

Серед фольклорних жанрів, що широко використовуються в процесі вивчення природничої освітньої галузі, виділяються скоромовки. Скоромовки (спотиканки) – це жартівливі вислови, побудовані на складній вимові римованого чи ритмізованого тексту, де зустрічаються важкі звуки та звукосполучення, які потрібно вимовити швидко. Ігровий ефект скоромовок полягає в тому, щоб дитина опанувала звуками, а труднощі вимови створюють веселий та жартівливий настрій [72, с. 36].

Скоромовки, як-от: «Летів горобець через безверхий хлівець, вхопив гороху без червотоку, без червоточини, без прачервоточини», мають специфічне значення, яке виходить за рамки простого фольклорного жанру. Зміст таких творів часто відіграє другорядну роль; головна мета скоромовок полягає у тренуванні правильної артикуляції та дикції, підвищенні культури усного мовлення. Хоча іноді вони набувають глибшого змісту, подібного до прислів'їв,

як, наприклад: «Сидить Прокіп, кипить окріп. Пішов Прокіп, кипить окріп», що відображає сталість подій незалежно від людських дій.

Скоромовки, хоча і мають обмежений інформаційний потенціал, займають важливе місце в духовній культурі українського народу. Найбільшу групу становлять скоромовки з частим повторенням певної букви або її розташуванням на початку. Інша популярна група скоромовок стосується тваринного і рослинного світу [2, с. 31]. Окремо виділяються скоромовки, що зображують трудові процеси, як-от: «Босий хлопець сіно косить, роса росить ноги босі», або ті, що містять елементи повчання чи висміювання: «Ішов Прокіп, кипів окріп, прийшов Прокіп – кипить окріп, як при Прокопові, так і при Прокописі і при Прокопенятах».

Прислів'я, приказки, загадки та скоромовки є важливими елементами народної мудрості, які сприяють ознайомленню молодших школярів з навколишнім світом.

Значну роль у формуванні природничих знань молодших школярів відіграє українська народна казка. Казки поєднують реальність і фантазію, життєвий досвід і мрії народу [4, с. 365]. Народні казки відображають взаємини між людьми, моральні принципи, природу, а також вирізняються простотою розповіді, майстерним розвитком сюжету і яскравою образністю, що робить їх популярними серед дітей.

Казки не тільки допомагають дитині пізнавати світ, але й сприяють формуванню ставлення до добра і зла, справедливості та несправедливості. Вони виховують любов до рідної землі та культури, пізнаючи яку, дитина розуміє своє коріння і народ.

Основні особливості казки як фольклорного жанру, які роблять її доцільною для навчально-виховного процесу, включають: фантазію, яка особливо приваблює молодших школярів; персонажів (людей, тварин, птахів),

чий вчинки близькі і зрозумілі дітям; стислість і доступність казки, що відповідає психологічним особливостям дітей.

Використання казок у навчальній роботі вчителя сприяє вихованню у дітей ввічливості, працелюбності, коректності у стосунках з людьми та любові до рідної землі. Казки легко сприймаються молодшими школярами завдяки своїй цікавій формі, чіткій структурі та розподілу персонажів на добрих і поганих, що дозволяє дітям легко зрозуміти моральні якості героїв та самостійно робити висновки про правила культурної поведінки [8, с. 6].

В. Сухомлинський підкреслював важливість казки, називаючи її «життєдайним джерелом дитячого мислення». Він стверджував, що казкові образи стимулюють розвиток інтелектуальних, моральних та естетичних почуттів, активізуючи розумову діяльність дитини і допомагаючи їй пізнавати світ не лише розумом, а й серцем [38, с. 23].

Дослідження показують, що використання казок в процесі вивчення природничої освітньої галузі допомагає школярам краще сприймати природу та світ навколо них. Яскраві поетичні образи, динамічні дії героїв викликають позитивні емоції та формують радісне ставлення до природи.

Народні казки, такі як «Про дідову дочку та бабину дочку», «Про бідного парубка і царівну» та «Чудо-груша», демонструють протилежні типи ставлення до природи: чуйне та бережливе ставлення винагороджується добробутом і щастям, тоді як корисливість та зневага до природи приводять до невдач і навіть загибелі героя.

Казки про тварин, як-от «Рукавичка», «Солом'яний бичок», «Півник і котик», «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат», мають особливу популярність серед дітей і допомагають формувати їхній характер, моральні якості та розширюють кругозір. Вони є цінним інструментом у вихованні дітей, допомагаючи їм пізнавати світ через казкові образи і моральні уроки, які з них випливають.

На думку педагогів, доцільно використовувати народні казки в 1-2 класах, а з 3-4 класів вводити до навчального матеріалу легенди та перекази. Однак, у сучасній практиці початкової школи ще недостатньо уваги приділяється легендам та переказам, хоча вони, як і весь фольклор, мають величезний потенціал для навчання [21, с. 19].

Легенди – це народні оповіді про події чи явища, оповиті елементами казковості та фантастики. Від казок вони відрізняються тим, що підкреслюють достовірність зображеного. Легенди, поряд з реальними компонентами, містять вигадку і домисел. Вони близькі до переказів, але останні мають більш реалістичний характер і менше фантастичних елементів [64, с. 310].

Легенди та перекази, окрім естетичної функції, мають важливе значення для передачі знань наступним поколінням, пояснюючи події, вчинки та явища природи. Багато легенд розповідають про рослинний і тваринний світ. Наприклад, легенди про звіробій, кульбабу, материнку або лілії допомагають учням зрозуміти походження місцевих рослин, а легенди про калину або лелек пояснюють взаємозв'язок людини з природою. Такі легенди спонукають учнів дбайливо ставитися до природи, висаджувати рослини й захищати живі істоти.

Народні ігри також є важливим елементом навчання. Вони, як і казки, приказки, загадки, передаються з покоління в покоління і відображають національну психологію. Видатні педагоги, як-от К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський, О.П. Усова, високо оцінювали народні ігри за їхню педагогічну спрямованість.

В. Сухомлинський бачив гру як потужний засіб розвитку дитини, називаючи її «вікном у духовний світ дитини», через яке до дитини надходять уявлення про навколишній світ. Гра стимулює допитливість і бажання пізнавати нове [61, с. 130].

Народні ігри відображають різні аспекти народної культури, охоплюючи народознавчі, мовленнєві, математичні, природничі та оздоровчі аспекти. Ігри

супроводжують народні свята й обряди, відображають сезонні явища, звичаї та хліборобську працю [16, с. 10]. Вони є засобом пізнання навколишнього світу та розвитку розумових здібностей дітей. Вони також допомагають дітям опанувати грамоту, навички рахунку, розрізнення кольорів і повсякденні дії.

Народні ігри є відображенням історії народу, оскільки вони відтворюють соціальне життя кожної епохи. В. Скуратівський підкреслював, що через ігри діти пізнавали живу історію свого народу, вчилися любити народних героїв і ненавидіти ворогів.

Фольклорні твори, зокрема на уроках «Я досліджую світ», відіграють ключову роль у формуванні екологічної свідомості дітей, сприяють їхньому розумовому, моральному та естетичному розвитку. Вони є потужним інструментом для збагачення знань та виховання молодших школярів, формуючи у них любов до рідної землі та повагу до народних традицій [14, с. 122].

Використання малих жанрів фольклору в процесі вивчення в початкових класах природничої освітньої галузі є важливим інструментом для розвитку у дітей інтересу до природи, формування екологічної свідомості та глибшого розуміння природних явищ. Прислів'я, приказки, загадки, казки та легенди допомагають учням легко засвоювати матеріал, оскільки поєднують у собі як пізнавальну, так і виховну функції. Вони не лише розширюють знання про рослинний і тваринний світ, кліматичні зміни та сезонні процеси, але й формують бережливе ставлення до природи [72, с. 35].

Фольклорні твори, такі як прислів'я і загадки, допомагають учням розвивати кмітливість і спостережливість, що важливо при вивченні природних явищ. Наприклад, загадки про пори року чи погодні умови розвивають асоціативне мислення і спонукають дітей уважніше спостерігати за змінами у довкіллі. Прислів'я, що описують природу і сільськогосподарські цикли, формують у дітей розуміння залежності людини від природних умов і важливості екологічно свідомого підходу до навколишнього середовища.

Легенди та перекази про походження рослин і тварин розвивають інтерес до природознавства, додаючи емоційний та естетичний елемент до навчання. Вони допомагають дітям сприймати природу не лише через наукові факти, а й через народну мудрість, що пробуджує у них почуття відповідальності за довкілля та бажання його захищати.

Таким чином, малі жанри фольклору в процесі вивчення природничої освітньої галузі в початкових класах є незамінним засобом інтеграції пізнавального та виховного компонентів. Вони сприяють формуванню в учнів екологічної культури, розвивають їхнє мислення, увагу, уяву та спонукають до бережливого ставлення до природи.

2.3. Специфіка вивчення молодими школярами народного календаря

Вивчення народного календаря в початковій школі має важливе значення для формування у дітей національної самосвідомості, пізнавального інтересу та екологічної культури. Народний календар, як відображення багатовікових традицій українського народу, включає в себе знання про природні цикли, важливі події в житті громади, а також народні свята та обряди, пов'язані з природою і господарською діяльністю. Знайомство школярів з цими елементами культурної спадщини не тільки розширює їхні знання про природу, але й допомагає усвідомити зв'язок між природними явищами та життям людини.

Вивчення народного календаря у молодших класах має свої специфічні аспекти. Це процес, що поєднує елементи навчання, виховання та формування емоційно-позитивного ставлення до навколишнього середовища [16, с. 10]. Через народний календар діти знайомляться з важливими для української культури традиціями, вчаться розуміти роль обрядів і звичаїв у житті суспільства. Крім того, народний календар допомагає учням усвідомити циклічність часу, зв'язок

між порами року та людською діяльністю, що є важливим для їхнього екологічного та соціального виховання.

Таким чином, народний календар виступає не лише як джерело знань про природу та традиції, але й як потужний інструмент для розвитку у школярів ціннісних орієнтирів і розширення їхнього світогляду.

Вивчення народного календаря в початковій школі тісно пов'язане з *використанням засобів усної народної творчості*, оскільки фольклор є невід'ємною частиною культурної спадщини, яка відображає життєдіяльність людей у гармонії з природою та суспільством. Засоби усної народної творчості, такі як прислів'я, приказки, загадки, пісні, колядки, щедрівки та обрядові пісні, є важливими компонентами народного календаря [21, с. 20]. Вони допомагають учням краще зрозуміти та усвідомити глибший зміст календарних свят, обрядів і традицій.

Співвідношення вивчення народного календаря та засобів усної народної творчості можна розглянути через кілька аспектів:

Передача знань через фольклор. Народний календар містить багатовіковий досвід спостереження за природними явищами, який відображений в усній народній творчості. Наприклад, у прислів'ях і приказках відбивається народна мудрість, яка пояснює природні цикли, погодні зміни та їхній вплив на життя людей: «На Стрітіння теплий день – на весну простягне тінь».

Підтримка зв'язку між святами і природою. Народні свята та обряди, що відзначаються в календарі, часто супроводжуються піснями, загадками та ритуалами, які мають символічне значення. Такі фольклорні форми розкривають дітям суть сезонних свят і допомагають їм краще запам'ятати, як природні зміни впливають на життя громади та господарську діяльність.

Розвиток мовленнєвих навичок та мислення. Вивчення народного календаря разом із застосуванням фольклорних творів збагачує мовленнєвий

досвід учнів. Наприклад, загадки про пори року та природні явища розвивають кмітливість, логічне мислення та здатність дітей до спостереження.

Емоційно-пізнавальний компонент. Засоби усної народної творчості додають емоційної насиченості до вивчення народного календаря, створюючи позитивне емоційне ставлення до традицій. Вивчаючи колядки, щедрівки або веснянки, учні не лише дізнаються про обряди, а й отримують емоційний досвід, що робить процес навчання живим і захоплюючим [12, с. 18].

Формування екологічної свідомості. Через усну народну творчість, яка часто зображує природу та людську діяльність у тісному зв'язку, школярі краще усвідомлюють значення дбайливого ставлення до довкілля. Вони вчаться поважати природу, розуміти її закони та значення у житті людини, що є важливою складовою екологічного виховання.

Таким чином, вивчення народного календаря в поєднанні із засобами усної народної творчості є взаємодоповнюючим процесом. Фольклор не лише додає глибину і емоційність до розуміння традицій, але й сприяє розвитку мовлення, мислення, екологічної культури та національної самосвідомості у молодших школярів.

Детальніше розглянемо специфіку вивчення молодшими школярами народного календаря.

Традиції, звичаї та обряди, пов'язані з народним календарем, мають значний виховний і навчальний потенціал, будучи важливою складовою народознавчої педагогіки. Кожне народне свято, притаманне певній порі року, має конкретну виховну мету та ідейне наповнення (наприклад, Новий рік, Старий рік, Масляна тощо). Ці свята тісно пов'язані з річним природним циклом і відображають мудрість і красу трудового життя. Хліборобські та інші свята передають накопичений досвід народу та його любов до праці [1, с. 41].

Звичаї, традиції та обряди, що нерозривно пов'язані з народним календарем, допомагають молодшим школярам зрозуміти, що історична пам'ять

зберегла гармонію між людиною і природою. Народні звичаї є ознаками, за якими можна впізнати народ не лише у його сучасному житті, але й у його історичному минулому, охоплюючи всі аспекти громадського та родинного життя.

Ознайомлення учнів початкової школи з народним агрокалендарем є важливим кроком у формуванні в дітей почуття відповідальності за рідну землю, а також у розвитку їх трудових навичок та вмінь. Такий матеріал доцільно використовувати відповідно до сезонів року. Народний агрокалендар відображає послідовність свят, дат і подій, які символізують річний цикл природи та господарської діяльності.

Агрокалендар знайомить учнів із ключовими датами посіву зернових, посадки овочів, правилами збереження довкілля, а також із звичаями, обрядами та святами, що відзначалися нашими предками. Від весняного пробудження природи, початку оранки та сівби, догляду за культурними рослинами до збору врожаю і підготовки до зими – всі ці етапи річного циклу господарської діяльності відображені в народних святах та подіях, які супроводжувалися обрядовістю [34, с. 47].

Особливе місце в народному календарі посідає весна, з якою пов'язано найбільше народних прикмет і традицій. Наприклад, на свято теплого Олексія говорили, що «щука лід хвостом розбиває», а день Юрія асоціювався з богом сонця Ярилом – покровителем весни, родючості та весільних обрядів [56, с. 91].

Літній народний календар також багатий на свята, які відображені в народній творчості. Одне з найпопулярніших свят – Івана Купала, оспіване в численних піснях та переказах. Це свято не тільки відзначалося обрядами, але й давало практичні поради щодо погоди: «Після Івана Купала не треба жупана», «По Петрі на дворі пусто, а в полі густо», «Минув Спас – держи рукавиці про запас».

Символи відігравали особливу роль у житті українського народу. Вони слугували оберегами етнічної пам'яті, що відображали зв'язок із природою: верба

над ставом, калина в лузі, тополя край дороги, явір над водою, соняшник на городі – всі ці символи мають глибоке значення в культурі українського народу.

Зимові свята також мають своєрідну символіку, спрямовану на прославлення життя та його вічне оновлення. Обряди цих свят допомагають підбивати підсумки минулого року, утверджувати творчі плани на майбутнє, оспівувати господарську діяльність і мудрість хазяїна. Серед найшанованіших зимових свят були: Святий Миколай, Різдво Христове, а також Новий рік. Ці свята сповнені традицій та символізму, що впродовж століть передавалися з покоління в покоління.

Усі стихійні сили природи, за віруваннями українців, могли умироутворятися та закликатися, щоб не завдавати шкоди людям і худобі. Це відображено в колядках, які існували ще задовго до християнізації України. Символіка багатьох обрядів має глибоке коріння в дохристиянській культурі: куця символізувала урожай, а писанка – народження весняного сонця. Зелене гілля використовувалося нашими предками для захисту житла від нечистих духів, які, на їхню думку, пробуджувалися разом із приходом весни і відродженням природи, таких як русалки, мавки, перелесники. Свято Купала зберегло свої дохристиянські елементи та атрибути, залишаючись яскравим прикладом стародавніх українських традицій [37, с. 162].

Включення народних звичаїв та обрядів у навчальний процес з природознавства має велике значення. Наприклад, матеріал про здоровий спосіб життя та правила особистої гігієни може стати цікавою частиною вивчення теми «Людина – частина живої природи». Традиції та звичаї, що передавалися з покоління в покоління, містять у собі духовні та моральні цінності, такі як ідеї, ідеали, норми поведінки, що мають величезне значення для сучасного шкільного навчання і виховання.

Як зазначають дослідники Т. Дем'янюк, Л. Хренов, А. Синцова та В. Скуратівський, народний календар є своєрідним збірником прикмет, влучних

висловів і правил поведінки людини. Народні прикмети є частиною культурно-історичного досвіду народу, що узагальнює багатовіковий досвід трудової діяльності та спостережень за взаємозв'язком природних явищ і праці.

Народні прикмети є невід'ємною частиною народної метеорології, медицини, астрономії, хліборобської праці та моралі. Вони відображають глибоку любов і повагу до рідної землі та природи, а також необхідність їхнього збереження [53, с. 45]. Народні спостереження дозволяють передбачити природні явища та життєві події, як, наприклад: «Ранній грім – родючий рік». Ці прикмети не лише інформують про майбутні зміни в погоді, а й підкреслюють цілісність і взаємозв'язок природних процесів.

Використовуючи народні прикмети, вчитель може показати учням цілісність природи. Наприклад, прикмети «Як спливе на поверхню листя водяної лілії – заморозків більше не буде» або «Чим сухіший і тепліший початок жовтня, тим пізніше настане зима» допомагають учням краще розуміти зв'язок між явищами живої і неживої природи.

Під час вивчення теми «Жива і нежива природа», вчитель може використовувати прикмети, як-от: «Ластівки літають низько – перед дощем», «Риби вискакують із води і ловлять комах – на дощ» [56, с. 132]. Разом із учнями можна з'ясувати, чому це відбувається: перед дощем підвищується вологість повітря, крила комах зволожуються і стають важчими, тому вони опускаються ближче до землі. Птахи і риби, що живляться комахами, також сліднують за ними. Це приклад того, як взаємопов'язані явища в живій і неживій природі.

Прикмети також стосуються рослин. Наприклад, поширена прикмета «Перед дощем квіти сильніше пахнуть» має під собою наукове пояснення: за підвищеної вологості повітря рослини випаровують менше води, і в цей час інтенсивніше виділяються ароматичні речовини. Такі приклади не тільки роблять процес навчання цікавішим, але й дозволяють учням усвідомити тісний зв'язок між природними явищами, поглиблюючи їхні знання про навколишній світ.

Численні народні прикмети і передбачення ґрунтуються на спостереженнях за атмосферними явищами. Наприклад, відома прикмета: «Дим стовпом – до морозу, до гарної погоди». Це пояснюється тим, що перед негодою частинки диму зволожуються і опускаються вниз, тому дим стелиться. Ознакою сонячної погоди влітку є роса, яка свідчить про добові зміни температури. Поширена прикмета: сильна роса – до ясної погоди. Учні легко можуть перевірити ці спостереження.

Використання народних прикмет у навчальному процесі допомагає школярам краще зрозуміти взаємозв'язки у природі та сприймати її як цілісну систему. Народний календар об'єднував ритми людини, природи і суспільства, організовуючи життя у відповідності до природної рівноваги. Дотримання цього календаря забезпечувало тісний зв'язок людини з природою. Нині цей зв'язок значно ослаб, що призвело до негативних наслідків для природи і самої людини. Саме тому народна культура, втілена в народному календарі, має важливе значення для відновлення гармонії у взаєминах людини і природи та сприяння екологічному вихованню.

Використання народного календаря на уроках вивчення природничої освітньої галузі дозволяє показати учням, як він регулював відносини людини з природою [14, с. 82]. Наприклад, полювання на птахів заборонялося з Петрового дня, а риболовля дозволялася лише з Івана Пісного. Народний календар, об'єднуючи ритми людського і природного життя, відображав важливу екологічну складову.

Навіть у 1 класі, де діти знайомляться з порами року і їх характерними ознаками, вчитель може продемонструвати, що в назвах місяців і сезонів закладені народні спостереження за природними явищами. Наприклад, грудень названо через грудки мерзлої землі, січень – тому що січе зиму та морозом людей, березень асоціюється з білою березою, яка «плаче» соком, а травень – це місяць, коли земля вкривається молодого травою. Ці назви відображають періоди

землеробської діяльності, такі як сінокіс, жнива, та інші зміни у природі, що допомагає учням краще розуміти природні цикли.

За народними уявленнями на Стрітіння зустрічаються зима і весна. З наукової точки зору, це період зимового сонцестояння, який знаменує настання весни. Вважається, що погода на Стрітіння віщує весняний сезон: якщо в цей день морозно, весна прийде рано, а якщо тепло – зима затягнеться. Сучасні наукові дослідження підтверджують чимало таких спостережень, що свідчить про уважність і допитливість нашого народу [56, с. 122]. Педагоги вважають, що цієї спостережливості варто навчати дітей.

Один із цікавих жанрів фольклору, тісно пов'язаний із народним календарем, – це примовки. Вони широко використовуються в народних традиціях і є важливим елементом обрядової культури українців. Примовки – це короткі тексти, які компактно передають традиційні народні уявлення про навколишній світ та природу речей. У минулому примовки мали магічну функцію: їх використання в певних ситуаціях повинно було впливати на природу і життя людини [64, с. 284].

Наприклад, коли дикі гуси летять, люди кидали в повітря трохи соломи, примовляючи: «Гуси, гуси, нате вам на гніздо». Потім цю солому збирали і робили гніздо для квочки, вірячи, що вона виведе стільки курчат, скільки яєць було під соломою, і жодного зіпсованого не буде.

На свято Юрія до сходу сонця обсипають двір свяченим маком, який вважається оберегом від хвороб. Обсипаючи, примовляють: «На всякий лик сиплю мак». Цей ритуал має магічне значення і спрямований на захист від негараздів [56, с. 162].

Під час жнив господарі залишали на полі кілька незрізаних колосків, які зав'язували особливим способом, називаючи їх «Спасовою бородою». Потім ці зерна висівали на полі, примовляючи: «Роди, Боже, на всякого долю – і бідного, і багатого» [56, с. 83].

Народні прикмети часто слугували не лише прогнозами погоди, а й господарськими порадами, що відображали багатовіковий досвід хліборобів. Наприклад: «Сухий березень, теплий квітень, мокрий май – буде хліба урожай» або «Як у маю дощ не спаде, то й золотий плуг нічого не виоре».

Як зазначає О. Біда [3], народні традиції, звичаї та обряди, пов'язані з календарем, допомагають учням зрозуміти тісний зв'язок людини з природою. Народний календар побудований на системі свят, дат і подій, що відзначаються протягом року у певній послідовності. Він також знайомить школярів з основними етапами сільськогосподарської діяльності, правилами збереження довкілля, традиціями та обрядами, які були важливими для наших предків.

Проаналізувавши народознавчий матеріал щодо використання відомостей народного календаря, ми дійшли наступних висновків: календарні відомості слід вводити в освітній процес відповідно до сезонів (осінь, зима, весна, літо), що дозволить реалізувати принцип сезонності у навчанні природознавства. – Відомості народного календаря варто подавати за різними ознаками: поліпшення погоди, погіршення погоди, наближення або припинення опадів, а також ознаками, що вказують на хорошу погоду.

Таким чином, у традиційній українській культурі народний календар відігравав роль своєрідного нормативного документа, який забезпечував гармонійну єдність людини і природи, а також світу в цілому. У ньому були відображені прикмети, що стосувалися розвитку природи, рослинного і тваринного світу, зміни сонячного і місячного циклів, а також включали відповідні правила харчування, праці, соціальної організації, сімейних стосунків та шанування батьків. Цей матеріал органічно пов'язаний зі змістом природничої освітньої галузі, допомагаючи дітям зрозуміти тісний взаємозв'язок між людиною і природою.

Висновки до другого розділу

Констатувальне дослідження використання вчителями засобів усної народної творчості підтвердило, що фольклорні жанри, такі як прислів'я, приказки, загадки та легенди, широко використовуються вчителями у навчальному процесі. Вони сприяють кращому засвоєнню учнями природничих знань, активізують пізнавальний інтерес та допомагають розвивати екологічну свідомість. Проте існує потреба в розробці методичних посібників та матеріалів для полегшення їх впровадження, оскільки основні труднощі пов'язані з браком ресурсів та обмеженим часом на уроках.

Паремічний матеріал є ефективним засобом розвитку мислення, спостережливості та логіки. Ці жанри допомагають молодшим школярам краще розуміти природні явища, розвивати здатність до узагальнення та асоціативного мислення. Використання паремій на уроках вивчення природничої освітньої галузі дозволяє зв'язати абстрактні природні поняття з конкретними життєвими ситуаціями, що робить навчання більш доступним і цікавим для учнів.

Специфіка вивчення молодшими школярами народного календаря демонструє, що цей елемент усної народної творчості має велике пізнавальне та виховне значення. Народний календар дозволяє учням краще зрозуміти циклічність природних явищ, зв'язок між змінами у природі та діяльністю людини. Вивчення народних прикмет, пов'язаних із погодою, рослинним і тваринним світом, сприяє формуванню у школярів шанобливого ставлення до природи та розуміння її гармонії.

Таким чином, засоби усної народної творчості є потужним інструментом у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі. Вони не тільки полегшують засвоєння матеріалу, але й роблять навчання більш емоційно насиченим, сприяючи формуванню екологічної свідомості, розвитку мислення та вихованню у дітей любові до рідної природи.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури, психологічних та педагогічних аспектів, а також проведене констатувальне дослідження дозволяють зробити низку важливих висновків. Відповідно сформульованих завдань, проілюструємо їх наступним чином:

1. На основі аналізу наукової літератури було встановлено, що усна народна творчість має багатий освітній потенціал для початкової школи. Прислів'я, приказки, загадки та легенди виступають ефективними інструментами, які полегшують засвоєння складних природничих понять. Ці фольклорні жанри допомагають учням осягати світ природи в доступній та емоційно насиченій формі, створюючи міцний зв'язок між навчальним матеріалом та культурною спадщиною. Вчені та педагоги визнають, що використання фольклорних жанрів – таких як прислів'я, приказки, загадки, легенди та казки – сприяє не лише ефективнішому засвоєнню навчального матеріалу, але й розвитку моральних, естетичних та емоційних якостей учнів.

2. Психолого-педагогічні аспекти свідчать про позитивний вплив фольклорних матеріалів на розвиток молодших школярів. Використання усної народної творчості стимулює пізнавальний інтерес, розвиває логічне мислення, асоціативність і спостережливість. Народна творчість, завдяки своїй образності, допомагає краще зрозуміти природні процеси та явища, розвиваючи у дітей екологічну свідомість. Використання засобів усної народної творчості в роботі з молодшими школярами базується на психологічних, педагогічних і культурних аспектах розвитку дітей цього віку. У молодшому шкільному віці діти мислять конкретними образами, а усна народна творчість, яка містить яскраві й зрозумілі образи (тварини, природні явища, герої), допомагає їм краще засвоювати інформацію. Прислів'я, приказки та казки роблять навчальний матеріал більш наочним і доступним для дітей. Для молодших школярів, які тільки починають знайомитися зі світом, фольклорні матеріали допомагають краще зрозуміти

природні та соціальні явища, оскільки пояснюють їх у зрозумілій і доступній формі. Таким чином, використання засобів усної народної творчості в роботі з молодшими школярами є доцільним, оскільки воно відповідає віковим особливостям розвитку дітей, допомагає краще засвоювати навчальний матеріал, виховувати моральні якості та підтримувати інтерес до навчання, а також сприяє збереженню культурної спадщини.

Освітній потенціал усної народної творчості у формуванні природничих знань виявляється у її здатності робити навчання цікавішим і доступнішим для дітей. Природничі знання, які передаються через фольклор, стають зрозумілими для молодших школярів завдяки доступності образів, емоційній насиченості і простоті викладу. Фольклор допомагає формувати в учнів цілісне бачення природи як системи, пов'язаної з життям людини та її традиціями.

3. Проведене констатувальне дослідження показало, що більшість вчителів активно використовують засоби усної народної творчості в процесі вивчення природничої освітньої галузі. Вчителі визнають значення фольклору для формування екологічної свідомості учнів та розвитку їхнього пізнавального інтересу. Однак дослідження також виявило потребу в додаткових методичних матеріалах, які б полегшили інтеграцію фольклорних елементів у навчальний процес.

4. При описі особливостей використання в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі, ми зупинилися на специфіці вивчення учнями паремічного матеріалу на народного календаря.

Вивчення паремічного матеріалу (прислів'я, приказки) дозволяє учням краще зрозуміти закономірності природи і зв'язки між різними явищами. Завдяки своїй короткій і змістовній формі паремії допомагають формувати у школярів логічне мислення, здатність до узагальнення і системного сприйняття природничих знань.

Значущим для практики викладання природничої освітньої галузі є використання інформації з народного календаря, зокрема: доцільно вводити календарні відомості відповідно до сезонів, що забезпечить реалізацію принципу сезонності в навчанні природознавства; подавати ці відомості слід з урахуванням ознак покращення або погіршення погоди, наближення чи припинення опадів, а також ознак, що вказують на сприятливу погоду. Вивчення народного календаря також сприяє розумінню дітьми циклічності природних явищ та зв'язку між сезонними змінами і діяльністю людини. Народний календар допомагає учням сприймати природу як єдине ціле, де кожне явище має свою роль, що позитивно впливає на виховання відповідального ставлення до довкілля.

Отже, засоби усної народної творчості є важливим і ефективним інструментом для навчання молодших школярів природничої освітньої галузі. Вони не лише сприяють кращому засвоєнню знань, але й роблять навчальний процес більш емоційно насиченим, цікавим та культурно значущим. Використання фольклору дозволяє не лише передати знання про природу, але й виховати в учнів любов до рідної землі та повагу до народних традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова Л. В. Чарівний барвінок: хрестоматія з усної народної творчості. 1 - 5 класи. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2004. 127 с.
2. Баглай Г.В. Використання елементів народознавства на уроках природознавства в початкових класах. Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 26 жовтня 2018 р.), 2018, 57 с.
3. Біда О.А. Природознавство і сільськогосподарська праця: Методика викладання: Навч. посібник для студентів пед. факультетів вищих навч. закладів та класоводів. К.:Ірпінь: ВТФ «Перун», 2000.197 с.
4. Беленька Г.В. Казка як засіб екологічної освіти. Освіта та розвиток обдарованої особистості, 2015, С. 365.
5. Бібік Н. М. Навчально-методичний комплект з курсу «Я досліджую світ» як інноваційний ресурс компетентнісно орієнтованого навчання. Проблеми сучасного підручника: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Київ, 28-29 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 11–15. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721465/>.
6. Білакова Г. Н. Прислів'я та приказки у початковій школі. Конспекти уроків, 2012.174 –179.
7. Борисенко Н.М., Семашкіна Г.М. Пропедевтика формування природознавчої компетентності молодших школярів у процесі фенологічних спостережень. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/582>.
8. Бурім В. Образи природи в казках та легендах. Початкова школа. 2002.№ 4. С. 6.
9. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994.181с.

10. Використання природи у вихованні дітей в історії західної прогресивної педагогіки (Я. А. Коменський, Ж.-Ж.Руссо, Ф.Фребель). URL: <https://studfile.net/preview/5551079/page:2/>
11. Вікова психологія : Навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. В. Василенко. К. : Академвидав, 2005. С. 165 – 190.
12. Вінічук Н. Загадка як засіб розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства: збірн. наук. праць /за ред. доц. В.В. Павленко, 2018, 16 – 24.
13. Великий тлумачний словник української мови. Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
14. Гільберг Т. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ : Генеза. 2019. 256 с.
15. Грица С. В ім'я збереження фольклору. Вибрані статті. Фольклор у просторі та часі. Тернопіль: Астон, 2000. 228 с.
16. Губ'як В. Виховання учнів на засадах народної творчості і фольклору. Початкова школа. 1999. № 4. С. 9-11.
17. Губаль Г.Ю., Хома О.М. Особливості роботи з малими фольклорними жанрами у початковій школі. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення, 2023, 51 с.
18. Дитячий український фольклор в діяльності вчителя / за ред О. Біда. Рідний край, 2001, 1: С. 111–115.
19. Демічева І.Ю. Практичні роботи з природознавства, фенологічні спостереження, календар погоди. Київ : Генеза, 2007. 78 с.
20. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.
21. Дрейч О. Народна творчість у вихованні школярів. Початкова школа. 2003. № 4. С. 19 – 20.

22. Дрейч О. Фольклор у вихованні культури поведінки молодших школя. Початкова школа. 2000. № 2. С. 46 – 48.
23. Духнович, О. В. Твори / Олександр Васильович Духнович ; упорядкув. та підготов. Текстів О. М. Рудловчак; вступ. ст. Ю. А. Бачі, прим. Д. М. Федаки. Ужгород : Карпати, 1993. 242 с.
24. Заброцький М. М. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку. URL: http://schorsschool1.edukit.cn.ua/socialjnopsihologichna_sluzhba/psihologiya_shkolyara/psihologichni_osoblivosti_ditej_molodshogo_shkilnogo_viku/
25. Історія українознавства: навч. посіб. / за ред. П.П. Кононенка. К.: Академвидав, 2011. 512 с.
26. Ковальова В. Якщо треба тварин рятувати, здатна й загадка зброєю стати. Учитель, 2019, 10: С. 36.
27. Комарівська Н. О. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами фольклору. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 2016, 46: С. 30 – 33.
28. Комарівська Н. Особливості вивчення малих фольклорних жанрів у початковій школі. / Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. Вінниця, 2012. С. 178 – 182.
29. Концепція Нової української школи. DOI: https://www.pedrada.com.ua/files/articles/301/Nova_ukrainska_shkola_Koncepcija_2016_Pedrada.pdf.
30. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості; під ред. Л.М. Проколієнко ; упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко, О.В. Проскура. К. 1989. 608 с.
31. Котляревський І.П. Повне зібрання творів. К.: Наук. Думка, 1969. 510 с.

32. Кузнецова Л. Активізація пізнавальної діяльності на уроках природознавства у початкових класах. Початкова школа, 2013, 7: С. 9 – 10.
33. Кузьма-Качур М.І., Герич А.А. Концептуальні підходи до вивчення природничої освітньої галузі // Наука майбутнього [Електронний ресурс] : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. Т.І. Молнар. Мукачево : РВВ МДУ, 2024. Випуск 1(13). С. 11–16.
34. Кузьма-Качур, М. І. Жанри усної народної творчості як чинник успішного формування природничої компетентності молодших школярів // Міжнародний науковий журнал "Освіта і наука" [Електронний ресурс] / голов. ред.: Щербан Т. Д.; заст. голов. ред.: Jerzy Piwowarski; Гоблик В. В. Мукачево-Ченстохова : РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2022. 1(32). С. 44 – 50.
35. Лавріненко Л. І. Екскурсії в природу в початковій школі: Навчально-методичний посібник. Чернігів: SCRIPTORIUM, 2021. 152с.
36. Лановик М.Б. Українська усна народна творчість : Підручник. К. : Знання-Прес, 2005. 591 с.
37. Марчун О. В. Матеріали до вивчення дитячого фольклору: навч. посібник. К.: Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2010. Ч.1. 211 с.
38. Мафтин Л.В. Концепти українознавства в творах В.О. Сухомлинського. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки, 2018, 81 (3): С.20 – 25.
39. Мафтин Л.В. Українознавчі засади оновлення навчально-виховного процесу сучасної загальноосвітньої школи України. VIRTUS, 2016, С.103 –107.
40. Мафтин Л., Предик А., Шевчук К. Педагогічний потенціал українських народних паремій. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 10. С. 160 –176.

41. Мозуль І.В. Навчання природознавства в сучасній початковій школі. Навчальна програма, курс лекцій, і методичні рекомендації: Навчальний посібник. Глухів: РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2017. 236 с.
42. Молодший шкільний вік. URL: <https://esu.com.ua/article-69054#:~:text=МОЛОДШИЙ%20ШКІЛЬНИЙ%20ВІК%20-%20період%20>
43. Музика О.Л., Никончук Н.О. Розвиток здібностей молодших школярів засобами усної народної творчості: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 200 с.
44. Никончук Н.О. Вплив усної народної творчості на розвиток рефлексії здібностей у молодшому шкільному віці /Науковий часопис імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. № 12 (37). С. 137 – 144.
45. Никончук Н.О. Проблема впливу усної народної творчості на становлення особистості в умовах сучасної культури /Духовна культура особистості в контексті розвитку громадянського суспільства: Науково-методичний збірник /За ред. М.М. Заброцького, І.І. Якухно. Житомир - Київ, ЖОШПО, 2005. С.69 – 76.
46. Никончук Н.О. Усна народна творчість як засіб ціннісної підтримки учбової діяльності //Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2006. № 1 (12). С. 110 – 121.
47. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Bibik. Kyiv: Litera LTD, 2018. 160 s.
48. Пелешок Е. Х., Шевчук Т. О. Робота з прислів'ями та загадками на уроках українського читання в початкових класах. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2001, 8: С. 32 – 34.
49. Поліщук Н. А. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства засобами казок з екологічним сюжетом. Педагогічний пошук, 2017, 2: С.17–21.

50. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. / [за ред. Є.І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. К. : Либідь, 1997. Кн. 1. 1997. 272 с.
51. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. - К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.; Т. 2. 576 с.
52. Смоляннюк Н. М. Форми організації та методи викладання природознавства в початковій школі України. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 2009, С.142 – 147.
53. Сокольська І.Є., Ковтунець О.М. Інтегрований підхід до вивчення творів усної народної творчості у початкових класах. *Педагогічний пошук*, 2017, 2: С. 44 – 47.
54. Солдатенко О.І. Виховання національної свідомості школярів через ознайомлення з фольклорною спадщиною рідного краю. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 19 (175) / Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : НУЧК, 2023. С. 98 –103.
55. Софієнко І. О.; Тишкевич Ю. М.; Танська В. В. Використання усної народної творчості на уроках природознавства. *Збірник наукових праць " Біологічні дослідження-2011"*, 2011, С. 73 – 74.
56. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. К.: Мистецтво, 1992. 308 с.
57. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. К.: ІЗМН, 1997. 231с .
58. Стельмахович М.Г. Етнопедагогічні основи вивчення народознавства в школі. *Початкова школа*. 1990. № 12. С.2 – 8.
59. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. К.: Вища школа, 1992. 312 с.
60. Сторожук А. Роль фольклору в житті сучасного суспільства. *НТН [інтернет]*. 17, Грудень 2023;(97):С. 145 – 151.

61. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори : у 5-ти т. Т. 3. К.: Радянська школа, 1977. С. 202.
62. Типова освітня програма під керівництвом О. Я. Савченко. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 року № 743-22. 107 с.
63. Типова освітня програма під керівництвом Р. Б. Шияна 3 – 4 клас. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 року № 743-22. 73 с.
64. Українська фольклористика. Словник-довідник / уклад.і заг.ред.Михайла Чорнописького. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
65. Ушинський К. Д. Рідне слово // Твори : у 6 т. К., 1954. Т. 2. 428 с.
66. Федоренко Д.Т. Урок на засадах української етнопедагогіки. Початкова школа. 2002. № 8. С. 23 – 25.
67. Цьока М. М. Педагогічний аналіз стану використання ігрових технологій на уроках природознавства // Збірник студентських наукових праць / ред. кол. : В. І. Борейко, В. В. Золяк, Ю. Г. Лотюк та ін. Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. Степана Дем`янчука, 2020. Вип. 2 (14) . С. 104 – 117.
68. Чужа, Н. Життєдайне джерело народної мудрості (до вивчення прислів'їв, приказок та загадок у початковій школі). Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка. Серія: Педагогічні науки, Вип. 2, 2002. С. 44 – 49.
69. Шевчук Т. О. Малі фольклорні жанри на уроках українського читання в початковій школі. Дослідження актуальних проблем української філології і лінгводидактики (Матеріали IV студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 19 травня 2012 р.), 2012, С. 36 – 39.
70. Шестак М. Дитячий фольклор як засіб розвитку пізнавального інтересу молодших школярів // Сучасний стан та тенденції розвитку початкової освіти в Україні : матеріали VIII наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів першого

(бакалавр.) рівня вищ. освіти другого року навчання, Харків, 11 трав. 2024 р.
/ Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. О. А. Мкртічян].
Харків : ХНПУ, 2024. С. 28.

71. Щербак С.В., Каневська О.Б. Лексико-стилістичні особливості українських дитячих лічилок // Філологічні студії. Науковий вісник КНУ: зб. наук.праць. Кривий Ріг, 2012. Вип. 7. С. 265 – 276.
72. Юрович В. Фольклор про природу як засіб підвищення ефективності уроків природознавства. Початкова школа, 2005, 6: С. 34 – 39.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів початкових класів щодо використання засобів усної народної творчості у процесі вивчення природничої освітньої галузі

Блок 1: Визначення актуальності та необхідності засобів усної народної творчості.

1. *Чи вважаєте Ви використання засобів усної народної творчості (прислів'я, приказки, легенди, загадки тощо) важливим у процесі вивчення природничої освітньої галузі?*
 - Так
 - Ні
 - Частково
2. *Якою мірою, на Вашу думку, усна народна творчість сприяє розвитку пізнавального інтересу учнів до природничих дисциплін?*
 - Дуже сильно
 - Середньо
 - Незначно
 - Не сприяє
3. *Чи бачите Ви взаємозв'язок між використанням фольклору на уроках і формуванням у дітей екологічної свідомості та любові до природи?*
 - Так
 - Ні
 - Частково
4. *Як часто Ви використовуєте елементи усної народної творчості у процесі вивчення природничої освітньої галузі?*
 - Постійно
 - Інколи
 - Рідко

- Не використовую

Блок 2: Які твори найбільше використовуються в процесі вивчення природничої освітньої галузі.

1. Які саме малі жанри фольклору Ви найчастіше використовуєте у процесі вивчення природничої освітньої галузі? (Можна обрати кілька варіантів)

- Прислів'я
- Приказки
- Загадки
- Легенди
- Казки
- Перекази
- Інше (вказіть, що саме) _____

2. При вивченні яких тем в процесі вивчення природничої освітньої галузі Ви найчастіше використовуєте усну народну творчість?

- Пори року
- Рослини
- Тварини
- Кліматичні явища
- Вода та її властивості
- Земля і її поверхня
- Інше (вказіть, що саме) _____

3. Які форми роботи з фольклорними матеріалами ви застосовуєте у процесі вивчення природничої освітньої галузі? (Можна обрати кілька варіантів)

- Обговорення фольклорних творів
- Використання загадок як вступної або підсумкової частини уроку
- Розв'язання екологічних проблем на основі казок або легенд
- Інсценізація фольклорних сюжетів
- Складання власних загадок або прислів'їв учнями

- Інше (вказіть) _____

Блок 3: Перспективи роботи з фольклором у процесі вивчення природничої освітньої галузі.

1. Які перспективи Ви бачите у використанні засобів усної народної творчості для підвищення ефективності у процесі вивчення природничої освітньої галузі?

- Великий потенціал
- Перспективи обмежені
- Не бачу перспектив

2. Які труднощі Ви зустрічаєте при використанні фольклорних матеріалів у процесі вивчення природничої освітньої галузі?

- Відсутність готових методичних розробок
- Низький рівень інтересу учнів
- Відсутність достатньої кількості відповідних фольклорних матеріалів
- Недостатньо часу на уроці
- Інше (вказіть) _____

3. Які форми та методи роботи з фольклорними жанрами Ви хотіли б впровадити у процесі вивчення природничої освітньої галузі у майбутньому? (Можна обрати кілька варіантів)

- Проєктна робота учнів (створення власних казок, легенд)
- Інтерактивні заняття з використанням фольклорних матеріалів
- Більше використання усної народної творчості на екологічних темах
- Інтеграція з іншими предметами (літературне читання, мистецтво)
- Інше (вказіть) _____

4. Яким чином можна покращити використання засобів усної народної творчості у процесі вивчення природничої освітньої галузі?

- Проведення тренінгів і семінарів для вчителів
- Створення методичних посібників з фольклорними матеріалами

- Створення цифрових ресурсів із фольклорними матеріалами
- Обмін досвідом із колегами
- Інше (вказіть) _____

Дякуємо за участь у дослідженні!

Зразки усної народної творчості

Вовк та собака

(Українська народна казка)

Зустрілися вовк та собака. Собака питає:

- Чим ти, брате, живеш?

Вовк:

- Коли й голодую, а коли що натраплю де або вночі м'яса дістану.

Собака:

|- Так ти м'ясо їси? А худий який!

Вовк питає:

-А чого ти такий гладкий? Як же ти живеш?

- Я в хазяїна двір стережу, то хазяїн й годує добре. Може, й ти погодишся піти, він і тебе годуватиме.

Вовк погодився. Ідуть, розмовляють. Вовк розпитує все. А тоді глянув на собаку й каже:

- А чого в тебе шия ошмугляна? А собака каже:

- То мені хазяїн ланцюг надіва на день, а на ніч скида.

-А!.. Тоді прощай, собако, краще я голодуватиму, та на волі житиму.

Легенди

Материнка

Жили на світі хлопчик і дівчинка. Життя їх було веселим і безтурботним, бо зігрівала його любов і ласка доброї, ніжної матері. та злягла матуся. більше вона не підвелася, померла. засипали неньку сирою землею, і zostалися діти сиротами. Щоденно ходять вони на могилу, плачуть, благають матір встати, вернутися до них, бо важко живеться сиротам. Одного разу, побиваючись за матусею, побачили діти на могилі ніжну запашну квітку. Вони повірили, що то з'явилась

до них мати в образі квітки, і назвали її материнкою.

Мальви

Мальва була єдиною дочкою сотника Григорія Кандиби. Під час одного із спустошливих набігів, турки захопили село, в якому жила Мальва. загинув її батько, порубаний мечами, матір у полон забрали, а Мальві вдалося якось до лісу втекти. Вона вирішила помститися ворогам і взяла в руки зброю. Слава про сміливу дівчину пішла по всій окрузі. Але підступний зрадник виказав її, і турки порубали тіло Мальви на шматки, розкидали його по полю. З кожного шматка вирости яскраво-червоні квіти, які й назвали Мальвами.

Лілії

Це було в давнину, коли в широкі степи України залітали орди татарські. Страшний то був час: горіли села, голосили матері, просили захисту діти, а їх безжалісно рубали шаблями. Лилася кров, лилися сльози. Старих людей рубали, молодих хлопців і дівчат забирали в полон і гнали в невідому країну.

В одному селі росли і розквітали красиві вродою, ставні, чорноокі, працюваті красуні. ніжні, як білий цвіт лілії.

Одного разу напали на село татари. Дівчата від жалю, щоб не йти в неволю, втопилися в бистрій і глибокій річці. І в тому місці, де темна вода сховала від ворогів красунь, на світанку з'явилися білі пуп'янки невідомих квітів. Коли зійшло сонце, проміння освітило згарище на місці села, і наче злякавшись побаченого, пробігло по неспокійній поверхні річки, де з'явився яскравий, сліпучий цвіт. Здавалося, то ніжні руки дівчат тягнуться до сонця, вітають світло. А ввечері, з заходом сонця, - ховаються від чорної ночі. З того часу ці чудові ніжні квіти, яких прозвали ліліями, прокидаються з сонцем і засинають з його заходом.

Нарцис

В одному селі жив дуже вродливий парубок. Він любив ходити на берег річки, і схиливши голову, дивитися у воду на свою вроду. Одного разу повз того хлопця йшов лихий чаклун. Йому стало заздрісно, що парубок гарний.

Чаклун розсердився і сказав хлопцеві:

- Віднині ти зажди дивитимешся у воду, - і перетворив його на нарцис.

У цієї гарної квітки голівка схилена і ніколи не підводиться. Ніби сидить красень-хлопець і дивиться у воду.

Соняшник

... Як на світі ще нас не було, то Сонце сходило на землю зі своїми дочками. Вдень вони жили на землі, а ввечері йшли на небо. Одного дня веселились вони в гайку, як стало Сонце сідати, почали збиратися додому. Коли дочки були вже далеко від гаю, то найменша згадала, що забула свій вінок і повернулася назад. Але на місці його вже не було. Запримітила вона неподалік від березою гарного парубка з віночком у руках. Він обійняв дочку Сонця і заговорив до неї словами, солодшими від меду. Цілував її, обіцяв кохати все життя так, що їй буде краще, ніж у батька – Сонця. Юна красуня згодилася жити на землі, де тьохкають солов'ї, цвіте черемха, існує любов.

Даремно Сонце кликало дочку додому, сердилося, попереджало, що на землі їй жде важке життя. Дочка зосталася з коханим. Почалося для неї звичайне буденне життя з нудною роботою, одноманітними клопотами. Юнак більше працював, ніж говорив своїй коханій ніжні слова, а іноді зовсім забував про неї.

Красуня ще більше засумувала за батьком, за зірками-сестрами. Забула про свою гордість і закралася непомітно до батькового царства. Але Сонце не могло забрати до себе дочку, яка вже вросла в землю, воно лиш скропило її своїми слізьми. І тоді красуня стала квіткою, що в тузі за батьківщиною завжди повертається голівкою до Сонця. Назвали її соняшником.

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ

Горобці ховаються в затишок — на мороз і заметіль.

Рипить під ногами сніг, далеко чути голоси — на мороз.

Іній на деревах — перед морозом, а туман — перед відлигою.

Снігурі прилетіли в грудні зима буде суворою.

Мокрий, із відлигами, січень — жди холодного літа.

Узимку без вітру шумить ліс бути хуртовині.

• • •

Дим піднімається стовпом

до неба — на мороз. • • •

Горобці розцвірінькалися — на відлигу.

За ніч усі дерева вкрив іній, отже вдень сніг не випаде.

Яскраві зірки взимку — на мороз.

Якщо в лютому хмари пливуть низько — до морозної погоди.

Глибокий сніг узимку на дощове літо.

Галки збираються великими зграями та сильно кричать — на ясну погоду й мороз.

Якщо до середини жовтня не осипалося з беріз листя, сніг випаде пізно. ^

Грім у жовтні — на малосніжну м'яку й коротку зиму.

Якщо молодик припаде на дощовий день, то весь наступний місяць буде дощовий.

Хто не посіяв до Богослова (9 жовтня) — не варт доброго слова.

На Богослова дощ зі снігом — у січні тричі йтиме дощ; сонячно і тепло — червень буде дощовим і холодним.

Яка погода на Покрову (14 жовтня), такою буде і зима.

Якщо йа Покрову вітер з півдня — зима буде тепла, із заходу — помірною, з півночі чи з сходу — холодною.

Грім у вересні — на тривалу осінь. Вечірня зоря червона — на вітер.

Якщо багато вродить жолудів — буде врожайне жито.

Якщо свійські птахи ховають голову під крило — буде холодно.

Чим тепліший і сухіший вересень, тим пізніше прийде зима.

Коли багато павутини на "бабине літо" — чекай теплої ясної осені, але холодної зими.

Якщо на Покрову сніг не покриває землю — не покриє й у листопаді та грудні.

Покрова всю землю покриває листям або снігом. Вишня має зелене листя — буде сувора зима. Ранній сніг — на ранню весну.

Коли листопад дерева не обтрусив, зима суворою буде.

Якщо восени рано нанесе снігу, то й весна буде рання.

На горобині й дубі багато плодів — чекай суворої зими.

Білка мостить своє гніздо близько до землі — на морозну зиму, а високо — на м'яку.

Жовтень ходить по краю, та й виганяє пташок з раю.

Вересень пахне яблуками, а жовтень — капустою. У жовтні гріє ціп, а не піч.

У жовтні виореш мілко, весною посієш рідко, то вродиться дідько.

Якщо листопад дерев не обтрусить, то зима довгою бути мусить.

У листопаді сонця, як у старої баби чепурінняю. Листопад і колесо і полоз любить.

Хто цілий рік байдикує, той гнавить у вересні голодує.

Вересень каже: "Посієш жито наспіх — воно вродить насміх."

Жовтень як не з дощем, то зі снігом.

Жовтень ходить по краю та й виганяє птахів із гаю.

Листопад зимі ворота відчиняє.

Листопад — вересню онук, жовтню — син, а зимі — рідний брат.

В листопаді зима з осінню береться. Листопадовий день, що заячий хвіст. Від Михайла зима морози кує. На Михайла зима саньми приїхала.

Де господар добре робить, там і поле щед्रो родить.

Земля — трудівниця аж парує, та людям хліб готує.

Осінь зимі ворота відчиняє. Вересень весіллями багатий. Садок у вересні, що кожух у січні. Верещить вересень що вже осінь.

Загадки

У південний край землі
Відлітають журавлі,
Знов лункий шкільний дзвінок
Нас покликав на урок.
Як цей місяць звати?

Прошу відгадати.

(Вересень)

В землю кинемо — не жаліємо,
А зберемо — збагатіємо. (Зерно)

Кличуть нас ліси, поля, сади
Дозбирати осені плоди.

Із дерев спадає листя жовте.
То землею ходить місяць... (Жовтень)

Капле з неба, дахів, стріх.
Дощ холодний, перший сніг.

Почорнів без листя сад.

Що за місяць?...

(Листопад)

Невидимка ходить в гаї,
Всі дерева роздягає. (Осінь)